

RODERYK LANGE

HISTORIA BADAŃ NAD TAŃCEM LUDOWYM W POLSCE

WSTĘP

Taniec ludowy w Polsce płynie kilkoma odrębnymi nurtami, wykazującymi odrębne cechy i nazwy.

Pojęciem „folklor taneczny” oznaczamy tradycyjne tańce dawnej wsi. Były one powiązane z życiem społeczności wiejskiej i wykonywano je na własny użytek, bez myśli o postronnym widzu. Forma taneczna pełniła też wiele wybitnych funkcji o znaczeniu społecznoobrzędowym i magicznym. [6, 8].* Do naszych czasów zachował się względnie dobrze dawny repertuar taneczny na terenie Polski i jeżeli nie jest już współcześnie wykonywany, to żyją jeszcze jego dawni wykonawcy. Tańce dawnej wsi tworzą zwarte, tradycyjne zestawy repertuarowe, które stosunkowo wolno się przeobrażały. Zwykle też jeden (rzadko kilka) spośród tańców jest w tym repertuarze pierwszoplanowy. Często taniec pierwszoplanowy nadaje charakter całej praktyce taneczno-muzycznej danego terenu.

Właśnie te „tańce pierwszoplanowe”, o zdecydowanym typie rytmicznym i choreotechnicznym, mają określone zasięgi terytorialne tworząc często ponadregionalne działy. [6, 141].

Trudno sobie oczywiście wyobrażać, że te tradycyjne zestawy repertuarowe tańców wiejskich nie wykazują różnicowań. Przede wszystkim obserwujemy lokalne i nawet indywidualne warianty wykonawcze tego samego tańca. Dochodzi tu często do głosu twórcza inwencja tancerza wiejskiego. Każde wykonanie jakiegoś tańca jest tu najczęściej improwizacją i mikrokompozycją w obrębie obowiązujących aktualnie kanonów. W niektórych tylko regionach na terenie Polski struktura poszczególnych tańców jest ściślej określona i niezmienna (np. Śląsk, Kaszuby).

Wskutek skłonności do improwizowania formy tanecznej jak i muzyki do tańców (tancerz przyspiewuje kapeli melodię przed rozpoczę-

* Cyfry w nawiasach oznaczają pozycje wymienione na końcu w wykazie bibliografii.

ciem tańca), również i nazwy tańców nie wykazują stabilności i np. jedna nazwa może dotyczyć wielu różnych pod względem choreotechnicznym tańców lub też różne nazwy mogą dotyczyć tego samego tańca. Dlatego sama nazwa nie może stanowić o identyfikacji określonego tańca.

Niewątpliwa jest także współzależność muzykowania i tańczenia wiejskiego. Formy ruchowe, choreotechniczne, z całą pewnością wywierały wpływ na kształtowanie się muzyki wiejskiej. Stąd znajomość istotnego wyglądu folkloru tanecznego miałyby pierwszorzędne znaczenie praktyczne również dla prac muzykologicznych.

Dużą rolę w tworzeniu się tradycyjnego repertuaru wsi odegrały infiltraty w postaci tańców obcego pochodzenia (obce narody lub obce środowiska).

Tańce innych narodów zostały niekiedy tak dalece wchłonięte, że trudno utożsamiać je z pierwowzorami (np. „écossaise” występujący w niektórych regionach jako „szoc”, „szorc” itd.). Często były to w prostej linii zapożyczenia. Ale również wyraźne są wpływy europejskiej mody tanecznej w różnych okresach. Na wieś docierały tego rodzaju tańce z opóźnieniami i zawsze z odkształceniami charakterystycznymi dla procesów adaptacji obcych środowiskowo utworów.

W Polsce obserwujemy dodatkowo, obok wpływów i przenikania repertuaru tanecznego miejskiego, również szczególnie silne oddziaływanie środowiska szlacheckiego, dworskiego, z drugiej jednak strony stosunkowo dawne źródła (od renesansu począwszy) rejestrują przenikanie polskich tańców chłopskich do kultury szlacheckiej. Z tego środowiska, drogą pośrednią, często rozprzestrzeniają się one po całej Europie w różnych okresach mody na „tańce polskie”. Szczególnie zabytki muzyczne z epoki renesansu w Polsce obfitują w melodie taneczne, których pochodzenie zdaje się wskazywać na środowisko wiejskie — pomimo szaty, jaką im nadawali dworscy kompozytorzy. [38]. Ten szczególny okres powiązania kultury dworskiej z kulturą wiejską, ludową mija jednak szybko i dopiero w dobie romantyzmu obserwujemy ponownie świadome włączanie elementów repertuaru tanecznego wsi do repertuaru warstw uprzywilejowanych (od końca XVIII. w.). Polegało ono w tym okresie nie tylko na naśladowaniu czy adaptowaniu muzyki tańców chłopskich przez ówczesnych kompozytorów, ale również na aktywnym uprawianiu „tańców ludowych” przez szlachtę wiejską (kuligi, maskarady itd.) w tym celu przebijającą się nawet w „stroje ludowe”. Były to oczywiście tańce ludowe w swoistym wydaniu. Z dworów szlachty wiejskiej tańce te przechodziły na sale reductowe, na bale szlacheckie i potem mieszczańskie (XIX w.). Przedostawały się również na sceny dworskie (np. balet dworski Tyzenhauza w Grodnie, przeniesiony przez króla w 1785 r. do Warszawy — składał się z chłopów pańszczyźnianych)

i potem do opery warszawskiej, gdzie specjalnego szlifu dodawali im stołeczni baletmistrzowie (np. R. Turczynowicz 1813—1882, F. Krzesiński 1823—1905). [67/5]. Rezultatem rozprzestrzeniania się tą drogą tańców pierwotnie pochodzenia wiejskiego na terenie całego kraju jest grupa tzw. „tańców narodowych”, do których obecnie zaliczamy: poloneza, krakowiaka, mazura, kujawiaka i oberka. Niewątpliwie „tańce narodowe” odbywały niekiedy swą powtórna drogę na wieś — już za pośrednictwem dworu.

Z końcem wieku XIX i szczególnie na początku XX zaczęto wprowadzać tańce i zabawy ruchowe pochodzenia wiejskiego do repertuaru zajęć szkolnych, jako ćwiczenia ruchowe, rekreacyjne. Wypracowano też specjalną metodę nauczania tych „ludowych” tańców, sprowadzając je do uproszczonych schematów wykonawczych (np. programy AWF).

Równocześnie wielki ruch amatorskich zespołów włączył do swego repertuaru w tym okresie również tańce „narodowe” i „ludowe” jako elementy szczególnie wyraźnie akcentujące „narodowość”. W tym wydaniu tańce pierwotnie wiejskie, przeznaczone wyłącznie do użytku wsi, zostały gruntownie zaadaptowane do swojej nowej funkcji widowiskowej i propagandowej przez inne środowisko społeczne (miasto).

Zjawisko tańca ludowego w Polsce jest więc niezmiernie skomplikowane ze względu na swą wieloraką przydatność użytkową i adaptacje dokonywane w różnych okresach przez różne środowiska społeczne dla różnych celów.

Te nurty tańca ludowego wiodą tak dalece oddzielny żywot, że w niektórych wypadkach interpretacja tego samego tańca (pierwotnie) jest tak dalece różna, że trzeba by mówić o kilku różnych tańcach. Nie wyklucza to oczywiście okresowego, wzajemnego oddziaływania na siebie poszczególnych nurtów tańca.

Taniec ludowy i współcześnie ma duże zapotrzebowania praktyczne. W związku z powstaniem zawodowych, dużych zespołów „ludowych” otrzymaliśmy nawet nowe interpretacje sceniczne folkloru tanecznego.

Wiele jest jednak zupełnie mylnych pojęć o wyglądzie pierwotnych form wiejskiego tańca, o jego schemacie wykonawczym, o mechanizmie jego powstawania i zanikania. Stąd wiele opracowań scenicznych (zawodowych i amatorskich) tańca ludowego z góry jest narażonych na niepowodzenie ze względu na brak znajomości rzeczy. Jak dziwnie wygląda np. w konfrontacji z materiałami źródłowymi tak bardzo wśród praktyków tanecznych zakorzeniony mit „o jednej, jedynej, prawdziwej, nieskażonej postaci każdego tańca ludowego”.

Szeroko zakrojone badania etnograficzne w dziedzinie tańca i utworzenie naukowo ugruntowanej dziedziny folklorystyki tańca tak bardzo mogłyby być pomocne w swych rezultatach dla praktyki tanecznej. Tą

drogą uzyskane materiały mogłyby te pochodne, sceniczne postaci tańca ludowego odświeżyć, eliminując kosmopolityczne, sztamkowe wklejki z tańców polskich. Wiele nieznanego, „egzotycznego” materiału czeka na nowe interpretacje sceniczne.

Ogólnie rzecz biorąc trzeba stwierdzić, że dawny tradycyjny repertuar taneczny wsi na terenie Polski ulega współcześnie gwałtownemu wyparciu przez tańce lansowane przez modę europejską. Dla swojej przyjemności młodzież wiejska uprawia dziś przeważnie właśnie tego rodzaju tańce na swoich zabawach. Dawne kapele, ten nieodzowny współczynnik tańca w dawnym trybie, muszą się dostosowywać do nowych wymagań i albo zmieniają repertuar, albo też wycofują się ze swej działalności. Jesteśmy świadkami wielkiego przełomu, jaki się dokonuje aktualnie w sposobie muzykowania i tańczenia na całym świecie.

Ciekawym również zjawiskiem w dziedzinie tańca jest sposób przyswajania sobie tańców nowoczesnych przez młodzież wiejską i podmiejską. Pomimo znacznego dziś już zbliżenia wsi do miasta i technicznego wyposażenia wielu świetlic w nowoczesny sprzęt techniczny (radia, adaptory, magnetofony, instrumenty muzyczne), tańce te nabierają swoistych cech wykonawczych, wyrażających gusty współczesnej młodzieży wiejskiej.

W różnych okresach podejmowano próby „utrzymania przy życiu” folkloru tanecznego przy pomocy zespołów tanecznych. Najbardziej jednak pieczołowity stosunek do tańca i nawet oparcie się na bezpośrednich wykonawcach wiejskich nie zmieni faktu, że te poczynania mają charakter rekonstrukcji lub w najlepszym razie sprowadzają się do powstania rezerwatu tanecznego. Wszystkie tego rodzaju wysiłki poświadczają niezbicie, że folklor taneczny zachowuje swe treści, funkcje i formę tylko w swoim pierwotnym, naturalnym środowisku użytkowników. Przeniesiony na scenę choćby nawet wiejskiego domu kultury zmienia swoją funkcję — staje się tańcem widowiskowym, zmienia swoje formy — dostosowuje się do wymogów (nawet najskromniejszej) sceny i zaczyna wieść nowy żywot już w nurcie teatru ludowego.

Ponieważ jednak jeszcze dziś stan zachowania folkloru tanecznego w Polsce umożliwia nam prześledzenie jego form na żywo, istnieją realne możliwości przeprowadzenia badań terenowych, zupełnie już niemożliwych w wielu krajach zachodniej Europy. Rezultaty etnograficznych badań nad tańcem — to przede wszystkim możliwość dokonania weryfikacji dawnych źródeł i ich dopełnienie oraz utworzenie w Polsce gałęzi folklorystyki tanecznej.

Trzeba sobie jednak zdać sprawę z tego, że o ile np. muzyka już dawno przebrnęła przez okresy sztuki niepiśmiennej, niezawodowej do etapu zawodowo uprawianej dziedziny o ustalonej wiedzy muzycznej

i piśmie nutowym (już w XVII. w. powstał współczesny system), to dziedzina tańca dopiero aktualnie pokonuje trudności w zakresie zdobywania rangi sztuki piśmiennej.

Dopiero też w ostatnich latach dziedzina badania folkloru tanecznego doczekała się specjalnie utworzonych sekcji w poszczególnych ośrodkach etnograficznych na całym świecie i międzynarodowych organizacjach i kongresach (International Folk Music Council 1962, VII. Kongres Nauk Antropologicznych i Etnologicznych w Moskwie 1964).

Biorąc pod uwagę stopień i zakres zainteresowań tańcem ludowym w Polsce na drodze do formowania się folklorystyki tanecznej jako dyscypliny naukowej, możemy wyróżnić najogólniej następujące okresy:

- 1) Od najdawniejszych czasów do pierwszej ćwierci wieku XIX.

Kazania, zakazy kościelne. Wzmianki, wiadomości przyczynkarskie. Opisy tańców jako elementy warsztatu pisarskiego. Taniec jako sztuka użytkowa.

- 2) Od pierwszej ćwierci do końca wieku XIX.

Zainteresowanie przedmiotem tańca ludowego. Pierwsze badania etnograficzne nad folklorem tanecznym — O. Kolberg.

- 3) Od końca XIX w. do lat 30-tych wieku XX włącznie.

Początkowy regres, potem próby organizowania nowocześnie pojętych badań. Publikacje taneczne o walorach etnograficznych. Ogólny wzrost jakości dokumentacyjnej materiałów.

- 4) Okres po II wojnie światowej.

Dwukrotnie organizowane oficjalnie badania terenowe. Stosowanie nowoczesnych środków dokumentacji formy (kinetografia). Ustalenie metod badawczych.

I BADANIA CELOWO ORGANIZOWANE

Dziedzina tańca ludowego z różnych względów bardzo późno doczekała się zorganizowanego warsztatu badawczego. Właściwie dopiero zbioru materiałów tanecznych dokonane przez Kolberga oparte zostały o planowo przeprowadzone etnograficzne prace terenowe.

Po Kolbergu aż do ok. 1930 r. włącznie mamy do dyspozycji tylko opracowania przyczynkarskie, a potem popularne. Mają one niekiedy nawet walory materiałów źródłowych. Nie posiadają jednak dostatecznej dokumentacji, nie zmierzają do całościowego objęcia materiału tanecznego na określonym terenie i podania go w jakimś obiektywnie pojętym przekroju.

Za autora świadomie organizującego swe penetracje terenowe po

Kolbergu może uchodzić dopiero Z. Kwaśnicowa. Co prawda prace tej autorki miały tylko za zadanie dostarczyć zespołom szkolnym i świetlicowym materiałów repertuarowych. Jednak właśnie w tych pracach równocześnie uwidocznia się jakaś generalna koncepcja postępowania przy zbiorze materiałów z zapewnieniem ich dokumentacji.

Poważnym osiągnięciem na polu tworzenia się warsztatu badawczego nad tańcem ludowym w Polsce są prace podjęte przez Katedrę Etnografii Uniwersytetu Warszawskiego w roku 1937, a kierowane przez Prof. dr Cezarię Baudouin de Courtenay Jędrzejewiczową. Celem tych poczynąń miało być zasadniczo przygotowanie materiałów na wystawę międzynarodową w Archives de la danse w Paryżu. Do pracy wciągnięto cały zespół fachowców jak Z. Kwaśnicową, S. Głowackiego, J. Pulikowskiego i in. [7]. Prace te miały jednak zarazem stanowić zrąb naukowej działalności w zakresie folkloru tanecznego, a materiały — zaczątek centralnego archiwum tańca ludowego. Wszystkie te osiągnięcia zostały zniszczone w czasie II wojny światowej.

Z indywidualnych zbieraczy terenowych tego okresu wykazujących się zorganizowanym warsztatem badawczym należy wymienić przede wszystkim R. W. Harasymczuka. Jego monografia o tańcach huculskich z roku 1939 [106] świadczy o świetnie postawionych badaniach etnograficznych, prowadzonych zresztą pod kierunkiem prof. prof. A. Fischera i A. Chybińskiego.

Drugą podobną monografią tego typu jest już w okresie po II wojnie światowej praca W. Kotońskiego o „góralskim” i „zbojnickim” z terenu Podhala z roku 1956 [162]. Etnograficzny warsztat badawczy nie jest w niej jednak lepiej postawiony aniżeli w pracy Harasymczuka.

Interesujące nas ze względu na powiązania folkloru tanecznego z relikami dawnych tańców w zabawach dziecięcych, były badania prowadzone przez wiele lat przez prof. Uniwersytetu Poznańskiego E. Piaśnickiego (publikacje z lat 1922, 1932, 1959), [252, 255, 256].

W okresie po II wojnie światowej dwukrotnie organizowano badania oficjalne nad folklorem tanecznym.

W roku 1946 Państwowy Instytut Badania Sztuki Ludowej w Warszawie (potem Państwowy Instytut Sztuki) uwzględnił w ramach badań nad folklorem również zagadnienie tańca. Twórcą i kierownikiem Działu Badania Tańca był T. Zygler (do 1952 r.) [373]. Po likwidacji Działu prace badawcze nad tańcem prowadzono w PIS sporadycznie i marginalnie jako dopełnienie materiałów z dziedziny folkloru muzycznego, a wyjątkowo tylko wyłącznie w zakresie tańca ludowego. (M. Sobolewska-Drabecka pod kier. Doc. M. Sobieskiego) [292]. W Dziale Tańca PIS przeprowadzono próby badań terenowych w oparciu o mały, prowizoryczny kwestionariusz i potem ankiety wysyłane w teren. Systematycz-

nych prac terenowych nie udało się jednak zmontować. Nie opracowano też założeń metodycznych. Poza serią artykułów kierownika Działu T. Zyglera [373, 374, 375] niczego nie opublikowano.

W roku 1954 zorganizowano w etnograficznym ośrodku w Toruniu badania nad folklorem tanecznym (w latach 1959-1965 — Dział Tańca Muzeum Etnograficznego w Toruniu). W tym okresie przeprowadzono systematyczne badania na terenie północnej Polski. Materiały zebrane przygotowywane są do druku. Równocześnie opracowano i opublikowano kwestionariusz i założenia metodyczne prac podejmowanych nad folklorem tanecznym [184, 185, 187]. Dział Tańca udzielał stale konsultacji i sprawował stałą opiekę nad badaniami terenowymi szeregu indywidualnych zbieraczy (J. Marcinek — Beskid śląski, J. Tomasik — Krakowskie, G. Dąbrowska — Kurpie). Wobec braku możliwości zapewnienia dalszego rozwoju tej komórce (obsada jednoosobowa) Dział Tańca Muzeum Etnograficznego w Toruniu przestał istnieć w styczniu 1966 r. Tym samym nie ma w Polsce ponownie oficjalnej placówki prowadzącej badania nad folklorem tanecznym.

II METODYKA I METODOLOGIA

Do wieku XIX taniec jest traktowany tylko jako sztuka użytkowa i z tego okresu nie posiadamy też specjalnych opracowań z dziedziny tańca ludowego w Polsce. Podobnie zresztą kształtowała się sytuacja w wielu innych krajach.

Przez długie okresy możemy śledzić zatem tylko ewentualny wzrost zainteresowania tańcem jako przedmiotem na marginesie innych dziedzin. Wszelkie próby metodycznego ustawienia prac w zakresie tańca ludowego to rezultaty osiągnane dopiero w ostatnich latach.

W oparciu o najważniejsze kompleksy materiałów spróbujemy omówić przebieg tworzenia się w Polsce jednej z najmłodszych gałęzi nauki jaką jest folklorystyka taneczna w obrębie choreologii.

Najdawniejsze polskie źródła pisane, jak np. średniowieczne kroniki i pisma kościelne, wzmiankują bardzo ogólnikowo o samych formach tańców, mówiąc zasadniczo tylko o tępieniu lub występowaniu zwyczajów pogańskich u ludu itp. [56].

Sporo nazw tańców, być może często zaczerpniętych w bezpośrednich kontaktach z ludnością wiejską, przekazała nam literatura jarmarczna XVI i XVII wieku tworzona przez wędrownych rybaltów, często eks-bakałarzy i żaków. [1, 2, 3, 25]. Bardzo też ogólnikowo wymienia tańce literatura gospodarcza tego okresu [107].

Polska literatura piękna posługuje się fragmentami opisów tańca jako jednym z atrybutów warsztatu pisarskiego lub w najlepszym razie, ujmuje je jako opisowe elementy obyczajowości, jak to robią np. ks.

Wujek, Marcin z Urzędowa, Marcin Bielski, Mikołaj Rej, Łukasz Górnicki, Jan Kochanowski, Hieronim Morsztyn, Wespazjan Kochowski, Kasper Miaskowski, Jan Chr. Pasek i in. oraz w późniejszych okresach np. Mickiewicz, Reymont. Wyjątkowo zupełnie pojawiają się w tym okresie pozycje przekazujące jakieś realia wykonawcze tańców polskich, jak np. dzieło G. Tauberta z r. 1717 (*Rechtschaffener Tantzmeister*) wymieniające odrębności tańców polskich, które zaskakiwały autora przebywającego w tym okresie w Gdańsku.

Dawne dzieła muzyczne przekazują nam sporo melodii tanecznych, które jednak trudno z całą pewnością identyfikować z jakąś określoną formą taneczną (ruchową). Przy zapisach muzyki spotykamy też niekiedy nazwy tańców i teksty przyspiewek.

Dlatego tak trudno sądzić w oparciu o tak niepełne źródła o wyglądzie form tanecznych tych okresów, ich przebiegu i roli jaką odgrywały w obrębie ówczesnego życia społecznego. Wydaje się, że dobór opisywanych tańców był najczęściej przypadkowy, zależnie od tego, czy zdołał zwrócić na siebie uwagę autora i czy ewentualnie nadawał się jako rekwizyt warsztatu pisarskiego. Nie mamy też pewności, czy poszczególni autorzy wyliczają wszystkie tańce znane w określonym środowisku na przestrzeni określonego wycinka czasowego i czy uwzględniają istotnie najbardziej reprezentatywne formy.

Często też późniejsi autorzy opierając się na niepełnych źródłach wcześniejszych, niedostatecznie sprawdzonych, a sami pozbawieni bezpośredniego kontaktu z folklorem tanecznym, kompilują i mylnie interpretują napotkane wiadomości i przyczyniają się do urabiania nieprawdziwych pojęć o folklorze tanecznym, jego formach i rozwoju. Nic też dziwnego, że np. w „Encyklopediach Staropolskich” Glogera (1903) i Brücknera (1939) tańce (rozpracowane też hasłami) nie dają pojęcia o całkowitej postaci fenomenu tańca w dawnej Polsce.

Taniec ludowy jako problem wypłynął też dopiero w dobie romantyzmu z jego szeroko pojętymi zainteresowaniami ludowością. Widowym znakiem tego w zakresie tańca w Polsce jest szkic K. Brodzińskiego „O tańcach polskich” (1828 r.) i rozdziały o tańcach w pracach Ł. Gołębiowskiego (1830, 1831 r.) [22, 94, 95]. Do pozycji tego typu należy również książka K. Czerniawskiego „O tańcach narodowych z poglądem historycznym i estetycznym na tańce różnych narodów a w szczególności na tańce polskie” (1847 r., z przedrukowanym zresztą artykułem Brodzińskiego). [49]. Dużo jest w tych opracowaniach poetyczności i entuzjazmu, mniej realiów i rzeczowej oceny.

Zaskakująco syntetyczną i trafną charakterystykę najważniejszych grup tańców polskich dał w swym szkicu L. Zienkowiec (1841 r.) [367].

Trudno jednak właściwie określić jakąś zamierzoną metodę badań

w dziedzinie tańca ludowego przed Kolbergiem i potem długo po nim (aż do lat 30-tych XX. wieku). Jako pierwszy stara się on w swych dziełach dać tańcowi równorzędną rolę w stosunku do innych dziedzin bezpośrednio przez siebie badanego życia wsi. [144, 146—157]. Jego obiektywne nastawienie obserwatora-badacza jest też i w dziedzinie tańca w tym okresie nowoczesne i prekursorskie. Wielu współczesnych nam zbieraczy nie uwzględnia niestety założeń metodycznych realizowanych już w poł. XIX. wieku przez Kolberga.

Podaje on przede wszystkim metrykację załączanych opisów i wzmianek o tańcach. Ujmuje tańce w kontekście całego tradycyjnego repertuaru. Typuje tańce pierwszoplanowe. Przytaczając często wybór różnych melodii do tego samego tańca daje zarazem niejako przegląd różnorodnych możliwości wykonawczych w oparciu o akompaniament muzyczny. Zwraca też uwagę na zróżnicowanie choreotechniczne poszczególnych wariantów tanecznych na terenie tego samego nawet regionu. Stara się uchwycić pewne detale dotyczące specyficznego wykonawstwa tańców w ich autentycznym środowisku wiejskim (np. w zakresie rytmiki i agogiki — tempo rubato itd.). Daje też wyraz swoim poglądom na folklor taneczny jako zjawiska kulturowego w specjalnych artykułach. [143, 145].

Po Kolbergu długo bardzo nikt nie podejmował tych prac w takim zakresie i takim ujęciu. Co więcej, nastąpił pewien regres w sposobie metodycznego ujmowania materiałów tanecznych. Późniejsze prace krajoznawcze, etnograficzne i muzykologiczne zawierają już tylko przyczynkarskie wiadomości o tańcach.

Z końcem XIX i na pocz. XX wieku specjalną uwagę darzą materiały taneczne z terenu wsi muzykolodzy polscy, którzy opracowując zagadnienia muzyki ludowej i dawne źródła do muzyki polskiej, ustawicznie natrafiają na powiązania taneczne. I tak np. H. Windakiewiczowa (1898 r.) stara się nawet określać pewne typy rytmiczne polskiej muzyki ludowej przy pomocy „figur” tanecznych (ruchowych). Brak jednak materiałów choreotechnicznych w odpowiednim ujęciu uniemożliwia dziś często identyfikację tego rodzaju porównań. [350]. A. Chybiński (1911 r.) odkrywa powiązania wiejskiej praktyki tanecznej z polską muzyką renesansową w utworach z tabulatury organowej Jana z Lublina z 1540 r. [41]. Ł. Kamieński w oparciu o materiały terenowe zdołał określić występowanie zjawiska rytmiczno-agogicznego zw. tempo rubato w wiejskiej muzyce tanecznej na terenie Polski jako jej naczelnej cechy charakterystycznej (1918 r.) [130].

Badania muzykologiczne tańców ludowych tego i późniejszych okresów natrafiają jednak na poważne przeszkody ze względu na brak odpowiednich materiałów z rejestracją strony choreotechnicznej, co z kolei uniemożliwia dokonywanie obiektywnych porównań i identyfikacji tań-

ców. Z drugiej strony muzykolodzy nie mają na ogół przygotowania choreograficznego.

Ponownie podjęte w Polsce prace nad tańcem ludowym w latach 30-tych XX. wieku obejmują przede wszystkim popularne zbiory tańców ludowych do użytku potocznego w związku z rozwojem scen świetlicowych, widowisk o zabarwieniu ludowym etc. [46, 223].

Wyjątkowym osiągnięciem w tym okresie były prace Z. Kwaśnicowej. Np. w „Zbiorze piasów” (1937—38 r.) [171] o charakterze popularnym opiera się autorka o ustalone kryteria przy selekcji materiałów uzyskanych na drodze penetracji terenowych przeprowadzonych w różnych stronach Polski. Zwraca ona uwagę na podstawowe elementy dokumentacji materiałów terenowych i stara się dać przy pomocy przytoczonych wariantów tanecznych jakąś orientację w strukturze folkloru tanecznego. (Przytoczone opisy są jedną z możliwości w zakresie wykonawstwa tanecznego). Cechuje ją też ostrożność w wyciąganiu wniosków. Dzięki tym walorom praca ta ma wartość materiałową dla opracowań naukowych. Oprócz tego Kwaśnicowa jest autorką wielu później już publikowanych artykułów, w których stawia sobie za zadanie ustawienie metodycznych założeń w pracy nad tańcem ludowym. A więc stara się ona dokonać próbnej oceny rozwojowego procesu polskiego tańca ludowego, analizy i systematyki motywów rytmicznych polskich tańców ludowych itd. [176]. Autorka ta m. in. zwróciła uwagę na dynamikę procesu rozwojowego tańca, na jego wielotorowość i złożoność. Prace te jednak są z konieczności ukierunkowane użytkowo ze względu na główne zajęcia autorki w AWF i analizują materiały przede wszystkim przez pryzmat ich przydatności użytkowej dla programów szkolnych.

Ok. roku 1937 specjalną uwagę zwracają w Polsce prace podjęte przez Katedrę Etnografii Uniwersytetu Warszawskiego. Są to pierwsze zainteresowania dziedziną tańca ludowego ze strony oficjalnej etnograficznej placówki naukowej.

Przed wszystkim należy wymienić opracowane tam kartogramy z dziedziny tańca ludowego, dokonane w oparciu o dostępne w tym okresie materiały, z terenu Polski, a ukazujące: 1) rozmieszczenie tańców rozrywkowych na terenie wsi; 2) rozmieszczenie gier i tańców obrzędowych; 3) rozmieszczenie rytmów tanecznych na terenie Polski. Jak istotnym momentem dla etnografii tańca są te prace nie trzeba specjalnie podkreślać. Kierowniczką tych poczynąń, Prof. dr Jędrzejewiczowa dała w syntetycznych artykułach publikowanych w tym samym okresie, po raz pierwszy rzeczową, opartą na dostępnych materiałach źródłowych ocenę folkloru tanecznego na terenie Polski. [6, 7, 8]. Są to wnikliwe charakterystyki poszczególnych grup tańca wiejskiego z mocnym podkreśleniem jego rozlicznych funkcji oraz próbami jego klasyfikacji rów-

niez w zakresie formy. W tym samym też mniej więcej okresie problematyka folkloru tanecznego została ostatecznie włączona do opracowań syntetycznych etnografów polskich. Rozdziały o tańcu ludowym spotykamy w podręczniku „Lud Polski” A. Fischera (1926 r.) i w jego „Etnografii Słowiańskiej” (1934) [70, 71], następnie również w rozprawie St. Poniatowskiego „Etnografia Polski” (1932 r.). Na szczególną uwagę jednak zasługuje to, co napisał o tańcach K. Moszyński (1939 r.) [229]. W rozdziale poświęconym tańcom przedstawił próbę systematyki prymitywnych tańców słowiańskich. W ujęciu tym jest wiele oryginalnych, po raz pierwszy sformułowanych poglądów autora. Również późniejsze opracowania z zakresu etnografii Polski lub monografie jej regionów uwzględniają zagadnienie folkloru tanecznego (np. J. Bystroń — 1947 r. [31], Lorentz-Fischer-Lehr-Splawiński — 1934 r. [193]).

Próby ekspozycji folkloru tanecznego, w oparciu o materiał naukowo przygotowany, dała wystawa w Paryżu w 1937 r. W stoisku polskim przygotowano plansze uwidoczniające najważniejsze figury kilku wybranych tańców z terenu Polski oraz szereg makiet rzeźbiarskich, przedstawiających fragmenty tańców, które konsultowane były przez informatorów specjalnie w tym celu sprowadzanych z terenu. (Prace Katedry U. W. Ten wycinek pracy powierzono Z. Kwaśnicowej) [7].

W podobny sposób zadanie ekspozycji tańca rozwiązało krakowskie Muzeum Etnograficzne montując w 1952 r. wystawę tańców ludowych [375].

W Muzeum Etnograficznym w Toruniu w latach 1956—66 ilustrowano monograficzne pogadanki o folklorze tanecznym i wykłady odtwarzanymi na żywo, rekonstruowanymi motywami folkloru tanecznego (w oparciu o kinetogramy i konsultacje dokonane na miejscu przez informatorów terenowych) [185].

Bardzo też niewiele mamy w ogóle pozycji specjalnie poświęconych folklorowi tanecznemu, a posiadających cechy opracowań naukowych. Do nich należy w pierwszym rzędzie praca R. W. Harasymczuka o tańcach huculskich z roku 1939. Jest ona dzięki swym walorom metodycznym pierwszą w tej dziedzinie pracą monograficzną w języku polskim. Gdyby autor był w stanie podać formę ruchową w jakimś obiektywnym zapisie graficznym, byłaby to praca wręcz wzorcowa. Załączone do niej mapki zasięgów poszczególnych wariantów tańców, tabele informatorów, świadczą o świetnie postawionym warsztacie terenowym. Autor nie był jednak choreologiem a przede wszystkim muzykologiem. Z tym większym uznaniem jesteśmy dla jego tak poważnego i do dnia dzisiejszego nie prześcignionego osiągnięcia. W tym szeregu musimy zwrócić uwagę na późniejszą pracę W. Kotońskiego z roku 1956 pt. „Góralski i zbójnicki” opartą o badania terenowe. Jest to druga po pracy Harasymczuka etno-

graficzna monografia folkloru tanecznego jakiegoś terenu o charakterze naukowym. Jednak dokumentacja materiału muzycznego jest w niej znacznie lepiej przeprowadzona aniżeli tanecznego i słusznie dochodzimy dziś do wniosku, że prace w zakresie folkloru tanecznego wymagają odrębnej specjalizacji i właściwych sobie środków, nie mieszczących się już w zakresie tradycyjnego warsztatu badawczego muzykologa. Z dużej ilości publikowanych zbiorów materiałów tanecznych o charakterze użytkowym w okresie przed i powojennym, wiele — ma walory źródłowe. Niektóre z nich posiadają, szczególnie w ostatnich latach, wystarczającą dokumentację i mogą być brane pod uwagę w opracowaniach naukowych w zakresie etnografii tańca, np. „Tańce i zabawy Warmii i Mazur” M. Drabeckiej 1960 r. [58] lub „Tańce i zabawy wielkopolskie” Glapy i Kowalskiego z roku 1961 [81]. W większości jednak wypadków właśnie strona dokumentacyjna i metodyczna przekreśla często wartość naukową dużej ilości tego typu opracowań. (Najczęściej pomijają one metrykację materiału. Autorzy nie podają, według jakich kryteriów dokonano doboru niektórych tańców jako „charakterystycznych”, nie podają ich w kontekście repertuarowym — więc nie wiadomo, jaką pozycję zajmują poszczególne tańce w obrębie tradycyjnego repertuaru. Nie wiadomo, w jakim nasileniu występują poszczególne tańce na określonym terenie itd.).

Nowsze opracowania muzykologów polskich często nawiązują do materiałów tanecznych i wiele z tych opracowań ma pierwszorzędne znaczenie dla zagadnienia etnografii tańca. Tak np. Br. Wójcik-Keuprulia-nowa w swym studium o polskiej muzyce ludowej daje wnikliwą analizę typów tanecznych pod względem rytmicznym i muzycznym (1932 r.) (bibl. A379). Na podobnym materiale opiera się syntetyczny szkic S. Łobaczewskiej o tańcach polskich (1934 r.) [200]. Prace J. Reiss'a (1948, 1951) [270, 272] niewiele nowego wnoszą do dawnych utartych wiadomości o folklorze tanecznym. A. Chybiński pozostawił w swych materiałach zbiory wiadomości o niektórych tańcach i przygotowania do słownika tańców (publik. 1961 r.) [43]. Uwagę naszą zwracają prace J. i M. Sobieskich, którzy na marginesie badań terenowych nad folklorem muzycznym uwzględniają ściśle z nim powiązane zagadnienia z wiejskiej praktyki tanecznej. [290—300]. Wiele też cennych materiałów i proponowanych rozwiązań w zakresie muzyki tanecznej przynoszą nowe prace J. i Z. Stęszewskich (1959 r. i dalsze), szczególnie artykuły o rytmach mazurkowych w Polsce, czy pieśni o chmielu [307, 312, 313]. Dalej wymienić trzeba prace L. Bielawskiego (np. o systemie metrorytmicznym polskich melodii ludowych (1959 r.) [16] z uwzględnieniem muzyki tanecznej, prace D. Idaszak (o mazurku 1960) [119, 120], A. Czekanow-

skiej (monografia o pieśniach biłgorajskich 1961 r.) uwzględniające duży materiał z zakresu muzyki tanecznej w Polsce [48] i in.

Melodie taneczne zawarte w dawnych źródłach polskich opracowywał w ostatnich latach K. Hławiczka (np. melodie mazurkowe w kanckjonale z roku 1554, 1958 r.) [111], melodie polonezowe (1962, 1965 r.) [113, 116]. Zagadnieniem tańca w dawnych źródłach muzycznych (polskich i obcych) interesuje się szczególnie Z. Stęszewska (np. prace z lat 1958, 1960, 1962) [310, 308, 311]. Wysiłki tej autorki mają pierwszorzędne znaczenie dla historii tańca w Polsce, ze względu na niepełne i nikłe materiały z innych dziedzin z dawnych epok. Rezultaty tych prac niewątpliwie naświetlą też w jakiś sposób pośrednio zagadnienie tańców wiejskich.

Cennym i nieodzownym dopełnieniem badań Z. Stęszewskiej są od niedawna podjęte prace M. Drabeckiej nad formami choreotechnicznymi dawnych tańców w oparciu o dawne, zagraniczne źródła pisane (włoskie, niemieckie, francuskie, angielskie) i o notacje XVIII-wieczne tańców (system Feuillet) [60]. Formy dawnych tańców, transkrybowane w nowoczesny sposób (w kinetogramach Labana), umożliwiają identyfikację dawnych wzmianek i opisów słownych, podbudowują realiami choreotechnicznymi analizy muzykologiczne i często nawiązują nawet bezpośrednio do terenu Polski.

Dużą wartość bezpośrednią dla etnografii tańca w Polsce mają prace E. Piaseckiego nad zabawami dziecięcymi. (1922 r. i dalsze) [252—256]. Duży materiał do tego zagadnienia został zebrany również przy pomocy ankiet wysyłanych w teren. Autor dopatruje się w zabawach dziecięcych reliktyw dawnych form tanecznych świata dorosłych. W swych badaniach Piasecki stwierdził, że forma i treść ruchowa zabaw jest starsza aniżeli dołączona do nich treść słowna i pojęciowa. (W analizach dotyczących wartości fabularnych autor opiera się m. in. na ocenach J. Bystronia). Uznanie tradycyjnych zabaw dziecięcych jako reliktowe postaci dawnych tańców ma pierwszorzędne znaczenie dla ich rekonstrukcji i umożliwia zastosowanie metody retrogresywnej w stosunku do odległych okresów, z których nikłe materiały pisemne nie pozwalają wnioskować o wyglądzie ówczesnych form tanecznych [237].

Z prac o charakterze metodologicznym, obok wyżej już wymienionych opracowań Z. Kwaśnicowej, wymienić należy publikacje T. Zygle-ra. W szeregu artykułów (1947, 1948, 1949 r.) [373, 374] podaje ramowe założenia planowych badań terenowych nad folklorem tanecznym. Zwra-ca uwagę na braki w choreologii polskiej i sygnalizuje aktualny stan rzeczy. W latach 1946—1952 stosowano też do prac nad folklorem tanecznym w Sekcji Instytutu Badania Sztuki Ludowej (kier. T. Zyglar) „Kwestionariusz dla szperaczy terenowych w dziedzinie tańca” mający

jednak tylko wyraźnie charakter przygotowujący i organizacyjny dla dalszych prac terenowych. Jest on pozbawiony charakteru problemowego i o ile wiadomo, ta akcja żadnych rezultatów praktycznych nie przyniosła. W roku 1955 PIS podejmuje ponowne próby organizowania badań terenowych przy pomocy ankiet wysyłanych w teren. Opracowano w tym celu „Instrukcję w sprawie zapisywania tańców ludowych” i karty materiałowe. Dotyczy ona sposobu dokonywania opisu formy ruchowej i wypełniania załączonego wzoru karty. Uwzględnione w nich zasady dokumentacji mają charakter skrócony i obejmują dane dotyczące wykonawcy i samego tańca. (Autorki: M. Sobolewska, G. Dąbrowska). Ankiety te jednak traktują poszczególne tańce jako twory jednostkowe, wyrwane z całego kontekstu repertuarowego, zwyczajowego i pozbawiają tła społeczno-obyczajowego. O ile wiadomo i ta akcja żadnych rezultatów nie przyniosła. Żaden z kwestionariuszy i ankiet PIS nie był też publikowany.

Opracowany w ośrodku toruńskim i opublikowany w roku 1960 [185] kwestionariusz do badań folkloru tanecznego, dopełniony opisem stosowanych metod i organizacji pracy, jest pierwszą tego typu publikacją w Polsce (Autor: R. Lange). Kwestionariusz obejmuje następujące dane: A. dane o informatorze i tradycji tanecznej; B. zapis tańca; C. „zabawy” ruchowej; D. charakterystyka środowiska.

Do kwestionariusza załączone są wzory kart materiałowych. Praca postuluje podejmowanie bezpośrednich badań w terenie. Taniec został potraktowany jako wytwór kultury ludowej w pełnym kontekście społeczno-obyczajowym.

W chwili obecnej można by już podjąć próbę ustalenia zasad postępowania badawczego na terenie całej Polski w oparciu o dotychczasowe wysiłki i doprowadzić do ugruntowania dziedziny wiedzy o folklorze tanecznym.

W wielu krajach Europy i Ameryki w ciągu ostatnich kilku lat osiągnano w tym zakresie poważne rezultaty. Wystarczy przytoczyć węgierskie opracowania naukowe z próbami dokonywania analiz strukturalnych, propozycjami systematyki etc. [209, 210, 319].

III DOKUMENTACJA FORMY RUCHOWEJ — OPISY I ZAPISY TANCÓW

Pierwszorzędne zagadnienie w dziedzinie dokumentacji tańca, jakim jest zapis jego formy ruchowej, do niedawna nie znajdowało zadowalającego rozwiązania. Problematyka ta nurtowała wielu choreologów i praktyków tańca na przestrzeni wieków. [181]. Brak jakiegos środka umożliwiającego obiektywne utrwalenie ruchu na papierze w zapisie graficznym był zresztą główną przyczyną, dla której dziedzina badania tańca

tak późno zaczęła się rozwijać i wyodrębniać z warsztatów naukowych muzykologii i historii kultury.

Kapitałne rozwiązanie tego problemu daje dopiero w 1928 r. system notacji odkryty przez R. Labana [179]. To pismo taneczne w prosty sposób umożliwia jednoznaczne uchwycenie trójwymiarowości ruchu, czasu jego trwania i jego przepływu. Na pionowej pięciolinii zestawia się w zapisie równocześnie ruchy przebiegające w całym ciele ćwiczącego. Kolumny zestawia się w partyturę, co umożliwia dokonywanie zapisu tańców grupowych.

W roku 1957, w Dreźnie na kongresie poświęconym temu zagadnieniu a zorganizowanym przez Akademię Nauk w Berlinie, cały szereg choreologów z różnych stron świata stwierdziło jednogłośnie, że właśnie system Labana jest najbardziej predystynowany do prac nad folklorem tanecznym.

Dzisiaj stosuje się już powszechnie w nowocześnie pojętych pracach nad tańcem kinetografię Labana, która ma już zasięg światowy. Są to jednak osiągnięcia zaledwie ostatnich kilku dziesiątków lat i do tej pory najbardziej powszechnym i ogólnie dostępnym środkiem w zakresie utrwalania formy tańca był opis słowny. Jest on niestety tak dalece niedokładny i umożliwia tak dalece dowolne odtworzenia zapisanych przebiegów ruchowych, że nawet w popularnej praktyce tanecznej nie zdaje on egzaminu w stosunku do elementarnych wymogów ścisłości. Wyjątkowo tylko zdarzają się opisy słowne instruktywne, umożliwiające względnie dokładną rekonstrukcję przebiegu tańca. Do takich należą w opracowaniach polskich np. opisy tańców przytaczane przez Kolberga, dopełniane niekiedy przez inne osoby. (Tu warto przypomnieć świetne opisy sporządzone przez Blizińskiego).

Ponieważ odtwarzanie tańca z opisu słownego nastroczało zawsze tak wiele trudności, starano się w okresach późniejszych, kiedy wymogi dokumentacyjne wzrastały, dopełniać opisy znaczkami graficznymi uściślającymi przebiegi ruchowe w przestrzeni i czasie. Tego rodzaju usprawnienia w polskich pracach wprowadza np. J. Drozd w r. 1937 w książce o tańcach śląskich [62]. Przy pomocy symbolicznych znaczków dla dziewcząt i chłopców ustala się rozmieszczenie tancerzy w płaszczyźnie tanecznej w poszczególnych odcinkach wykonywanego tańca.

Ciekawe usprawnienia o charakterze analitycznym wprowadził do swej pracy o tańcach huculskich R. W. Harasymczuk (1939 r.) [106]. Poszczególne elementy tańców zostały podane w drobiazgowym opisie słownym tylko jednorazowo, a w dalszych częściach pracy autor sygnuje je symbolami literowymi, tworząc w ten sposób przejrzyste schematy analityczne orientujące w morfologii danego tańca. (Metoda zapożyczona z muzykologii). Oprócz tego praca jest zaopatrzona w tabele z rysunka-

mi sylwetki tancerza w różnych momentach realizowania określonego tańca.

Precyzując opis słowny próbowano w różnych pracach opisywać przebieg tańca — takt za taktem. Niektórzy autorzy wyodrębniali nawet realizacje ruchowe przypadające w poszczególnych wartościach rytmicznych. Szczególnie duże zasługi na polu uporządkowania analizy rytmicznej w zakresie opisu tanecznego położyła Z. Kwaśnicowa. Jest to dalece uściślona metoda opisu słownego. Autorka ta jednocześnie sprecyzowała terminologię techniczną w opisie tańca w języku polskim [173, 174, 175]. Szereg autorów podejmowało w swych pracach tę metodę opisu tańca [205], rzadko jednak w takim zakresie jak to robiła Kwaśnicowa, ponieważ tak drobiazgowy opis jest uciążliwy w trakcie jego sporządzania i odczytywania.

Jednocześnie niemal, bo od roku 1933 S. Głowacki, historyk tańca i teoretyk, starał się zwrócić uwagę kół zainteresowanych sprawami tańca na pełną notację graficzną R. Labana [87, 91]. Liczne, świetne artykuły Głowackiego omawiają znaczenie tego naczelnego zagadnienia dla wszelkich prac związanych z tańcem. Wypowiedzi te nawet znajdowały uznanie. Kinetografię w Polsce stosował jednak w tym okresie sam tylko Głowacki. Nie stosowano jej np. w PIS w latach 1946—1952, kiedy istniała tam specjalna sekcja badania tańca ludowego. Jej kierownik, T. Zyglar zwracał uwagę w swych artykułach na konieczność stosowania możliwie najściślejszych środków dokumentacji ruchu. Wskazywał również na kinetografię Labana, która by to zagadnienie rozwiązała w sposób ostateczny. Jednocześnie wypowiadał się krytycznie o możliwości wprowadzenia tego systemu w najbliższym czasie do Polski, ze względu na konieczność specjalistycznego, długotrwałego przygotowania w tym zakresie.

Jednocześnie jednak trzeba przypomnieć, że właśnie w stoisku polskim na wystawie tańca ludowego w Paryżu w 1937 r. wystawiono po raz pierwszy w takiej skali — kinetogramy kilku polskich tańców, wykonane przez S. Głowackiego. Cały jego dorobek w tym zakresie przepadł w czasie II wojny światowej [7].

W roku 1954 wprowadzono kinetografię na nowo w badaniach prowadzonych nad folklorem tanecznym w ośrodku toruńskim. Jednocześnie Dział Tańca Muzeum Etnograficznego w Toruniu upowszechnił ten system w Polsce, organizując wspólnie z CPARA w Warszawie 6-cioletnie szkolenie w tym zakresie w latach 1958—1964. Dzięki tym zabiegom przygotowano pierwszą grupę fachowców, a szereg polskich publikacji o charakterze materiałowym zostaje zaopatrzonych w kinetogramy.

Należałoby jeszcze omówić krótko zagadnienie ikonografii tanecznej w Polsce, tak bardzo istotnego środka dokumentacji ruchu. Materiały

z tego zakresu są w Polsce niestety tak ubogie, że nawet na przestrzeni wielu wieków nie mogłyby służyć jako źródło informacji o wyglądzie tańca ludowego. Z okresu renesansu znamy kilka zaledwie rycin, w tym kapitalny drzeworyt z dzieła J. K. Haura z roku 1693 z przedstawieniem sceny w karczmie z tańczącą parą na pierwszym planie (rycina o wątpliwej zresztą proveniencji). Jeszcze można by wymienić ciekawą scenę z przedstawieniem alegorii handlu gdańskiego na obrazie Izaaka van dem Blocke z 1608 r. z grupy tańczących flisaków przed dworem Artusa. Następnymi rycinami z dokumentalnymi ujęciami scen tanecznych będą dopiero świetne rysunki Norblina z końca XVIII wieku i potem XIX-wieczne prace Stachowicza, Żwana, Stattlera, Kossaka i in. W tym okresie jednak sceny rodzajowe są często przestylizowane i wiele tracą z walorów dokumentu.

Z pojawieniem się fotografii a szczególnie filmu powstały znakomite środki rejestracji ruchu ludzkiego. Nie zastąpią one co prawda nigdy notacji graficznej, tak jak w pracach muzykologicznych taśma magnetofonowa nie zdoła zastąpić pisma nutowego. Film jest tu jednak znakomitym środkiem pomocniczym.

Trudno byłoby jednak przytoczyć jakiś tytuł polskiego filmu czy nawet fotograficznej publikacji specjalnie poświęcony dokumentalnemu ujęciu folkloru tanecznego [75—77].

IV TERYTORIALNY ZASIĘG BADAŃ

W dotychczasowych polskich pracach, poświęconych tańcom ludowym na obszarze Polski, kładziono głównie nacisk na opis i próbę typologii. Natomiast o wiele gorzej przedstawiają się badania nad zasięgami poszczególnych tańców i ich odmian. W pracach typu regionalnego zagadnienia tańców są często omawiane, ale użytkowy cel tych prac przesłaniał autorom zagadnienia typologiczne i zagadnienia zasięgów.

Podhale. Tańcami Podhala interesowało się wielu autorów ze względu na atrakcyjność tego terenu i odrębność tańców kultury pasterskiej. M. in. Kolberg, Karłowicz, Goszczyński, Gołaszeziński, Pospiszil, Mierczyński, Chorosziński — zob. bibl.). W artykułach tych autorów zawarte są cenne nieraz obserwacje terenowe, ważne dla szczegółowej typologii tańców góralskich. Monograficzne ujęcie tego materiału daje Kotoński najpierw tylko (popularne) dla „zbójnickiego” [161, 162], a następnie na dużym materiale opartej pracy obejmującej już „góralski” i „zbójnicki” z terenu Podhala.

Krakowski e. Brak pracy o folklorze tanecznym tego terenu — jeżeli nie liczyć „Ludu” Kolberga z opisami tańców [148]. Poetycki opis

„krakowiaka” daje Brodziński [21]. Z opisów opartych o obserwacje terenowe należy wymienić artykuł Cierniaka i Jakubówny [44] z opisem 2 tańców. Spotykane w literaturze opisy „krakowiaka” dotyczą scenicznego opracowania tańca lub jego formy „narodowej”.

Zagadnienie materiałów z terenu Krakowskiego lub wręcz tańca „krakowiaka” poruszają w swych pracach: Bielański, Bąkowski, St. Jan, Semkowicz i in. (zob. bibl.).

Kieleckie. Z tego terenu mamy właściwie tylko opisy tańców z „Ludu” Kolberga. [A 376].

Rzeszowskie. Popularne opracowanie tańców krośnieńskich Szmyda [321] oparte zostało o przekazy terenowe, dlatego może służyć jako materiał orientujący w folklorze tanecznym tego terenu. Podobnymi walorami — choć w daleko mniejszym stopniu odznacza się praca Nartowskiej o tańcach rzeszowskich, mająca cechy popularnego zbioru repertuarowego. [233] Nieco wiadomości o tańcu weselnym ziemi sanockiej przynosi praca Schramma. [280].

Opisy szeregu tańców dokonane przez Kolberga spotykamy w 11 tomie MAAE (1910) — Tarnów-Rzeszów.

Przemyskie. Trochę opisów tańca u Kolberga. [157].

Lubelskie. Źródłowe zapisy tańców u Kolberga [149].

Popularne opracowanie tańców lubelskich Kaniorowej [133] jest już daleko posuniętą adaptacją folkloru tanecznego. Oprócz tego należy wymienić artykuł Kotuli o dawnej formie „lasowiaka” [163] i ciekawy artykuł Hempla o grach i zabawach dzieci w pow. janowskim [108].

Sandomierskie. Opisy źródłowe tańców u Kolberga [146].

Powiśle. Charakterystyczne grupy tańców omawia Chorościński w swej pracy o folklorze muzycznym. Nie ma tam niestety szczegółów choreotechnicznych. [40].

Radomskie. Opisy tańców źródłowe u Kolberga [154].

Kaliskie. pewne wiadomości o tańcach w związku z obrzędami zawiera tom kaliski „Ludu” Kolberga.

Krótkie charakterystyki tańca spod Wielunia zawiera artykuł Kołodziejczyka [159], a z okolic Częstochowy — Witanowskiego [352]. Chybiński w swej pracy o polskiej muzyce ludowej przytacza też indeks tańców z Kaliskiego [43].

Śląsk. Opisy tańców weselnych Gawelka [73].

Poza tym szereg wiadomości i opisów w pracach: Hadyny, Konopki, Malickiego, Mendelowej, Mierzejewskiej, Morcinka, Musialika, Musioła, Reissa, Taciny, Wallisa (zob. bibl.). Praca Chybińskiego [43] zawiera szczególnie obfity indeks tańców śląskich.

Reprezentacyjny zbiór tańców Drozda z Wisły [62], Musioła i Sachsa dla powiatu rybnickiego [232].

Większość tych opracowań ma charakter użytkowy i tylko do pewnego stopnia orientuje o wyglądzie autentycznych form tanecznych.

Wielkopolska i Ziemia Lubuska. Wielkopolska podobnie jak Śląsk ma stosunkowo dość obfitą literaturę przyczynkarską i popularyzatorską.

Duży zbiór tańców zapisanych w oparciu o kontakty terenowe zawiera praca Glapy i Kowalskiego. [81].

Opisy tańców daje Bzdęga z terenu Biskupizny [32]. Przyczynkarskie wiadomości zawierają artykuły: Jakubówny, Jarzębowskiego, Horowskiego, Orlika, Szembekówny (zob. bibl.). Zbiory melodii ludowych publikowane przez J. i M. Sobieskich [290, 297, 299] zawierają często krótkie opisy form tanecznych i niekiedy indeksy. Z tego powodu mogą być materiałem orientującym w zakresie folkloru tanecznego.

Pałuki. Niektóre tańce zawiera wrywkowo praca Glapy i Kowalskiego [81]. Szczegółowe badania przeprowadził ośrodek toruński w latach 1954—1965 [187].

Kujawy. Doskonale opisy folkloru tanecznego zawiera „Lud” Kolberga [147]. Aktualnie badania terenowe przeprowadzone przez ośrodek toruński (1954—1965). [187].

Pewne wiadomości o wiejskim wydaniu kujawiaka przynoszą opisy Kwaśnicowej [171] i Mierzejewskiej [219]. Kilka tańców wrywkowo przytacza Glapa i Kowalski [18].

Ziemia Dobrzyńska. Kolberg napisał krótki szkic monograficzny Ziemi Dobrzyńskiej z krótką charakterystyką tańców. [144]. Teren objęty ostatnio badaniami ośrodka toruńskiego [187].

Gostyńskie. Krótki opis tańców u Kolberga [151].

Łęczyckie i Sieradzkie. Pewną ilość opisowego materiału przytacza Kolberg [155]. Krótkie wzmianki zawierają prace Dekowskiego [51, 52] i Drozdowskiej [61]. Kilka tańców w popularnym wydaniu z Sieradzkiego podaje Wróblewski [356].

Mazowsze Połne. Opisy tańców u Kolberga [151].

Mazowsze Leśne. Opisy tańców u Kolberga [152].

Mazowsze Stare. Krótkie uwagi o tańcach u Kolberga [153]. O tańcach kurpiowskich krótkie uwagi u Kolberga [153]. Krótkie omówienie tańców u Chętnika [33, 34]. Niektóre tańce omawia Skierkowski [288].

Podlasie. U Kolberga krótka wzmianka o tańcach (156). O tańcach weselnych, a raczej o ich funkcji w czasie wesela pisze krótko Oleszczuk [239]. Zabawy, gry i częściowo tańce z okolic Międzyrzecza opisują Rumelówna i Pleszczyński [277, 259].

Warmia i Mazury. Tańce i zabawy Warmii i Mazur zostały opublikowane przez Drabecką [58] jako rezultat badań terenowych przeprowadzonych przy okazji akcji PIS.

Ziemia Malborska. Króciutkie wzmianki o tańcach w pracy Łęgi. [197].

Ziemia Chełmińska. Krótkie wzmianki w pracach Łęgi o Ziemi Chełmińskiej [199], okolicach Świecia [198].

Teren Ziemi Chełmińskiej jest objęty częściowo badaniami ośrodka toruńskiego [187].

Ziemia Złotowska. Teren objęty badaniami ośrodka toruńskiego [187, 188].

Kaszuby i Kociewie. Wzmianki o tańcach kaszubskich zawierają prace Stelmachowskiej, Lorentza, Gulgowskiego (zob. bibl.) Popularne omówienie — Prosnak [265]. Pewne wiadomości zawierają prace muzykologów, jak np. Kamińskiego [131] i Bielawskiego [15] o tece pomorskiej O. Kolberga.

Poważnym zbiorem tańców kaszubskich, aczkolwiek o charakterze popularnym jest publikacja Szeffki i Madejskiego [204] i późniejszy, 2-tomowy zbiór tańców Szeffki [317]. Teren południowych Kaszub został ponadto objęty badaniami ośrodka toruńskiego [187]. Krótkie wzmianki o tańcach kociewskich zawiera popularny biuletyn pt. „Zapiski Kociewskie” [359]. Trochę materiału przytacza Sychta w swym „Weselu kociewskim” dla sceny amatorskiej [315].

Pomorze Zachodnie. Krótkie wzmianki o tańcach w niemieckiej pracy Tetznera [331].

V PRACE DOTYCZĄCE GENEZY TAŃCA LUDOWEGO I JEGO DZIEJÓW

Rozważania dotyczące znaczenia społecznego i obyczajowego tańca jako takiego zawiera artykuł Gorzkowskiego z roku 1869 [96].

O genezie tańca pisał Wawrzeniecki w 1916 r. [341], Pieńkowski w popularnym szkicu z roku 1922 [258] i Gluziński w artykule o rozwoju tańca z r. 1927 [85]. W roku 1930 w monografii pt. „Taniec” (red. M. Gliński) ukazały się ciekawe artykuły W. Witwickiego o naturze tańca, F. Siedleckiego o tańcu religijnym i obrzędowym, E. Kuryły o tańcu ludowym, dworskim i towarzyskim. Ten ostatni szkic omawia podział tańców według warstw społecznych. [326]. Kilka popularnych artykułów pisał w latach 30-tych J. Ostrowski. (zob. bibl.), oraz St. Głowacki w swych opracowaniach historii tańca [91] uwzględnia taniec ludowy. Artykuł M. Sobolewskiej-Drabeckiej, omawiający niektóre zagadnienia z najdawniejszych dziejów tańca (1960 r.). [301], jest próbą nowego spojrzenia na zagadnienie genezy tańca.

Zagadnieniami tańca w starożytności zajmowali się u nas następujący autorzy: Lenkowski, Reiss, Witkowski. (zob. bibl.) Opracowania te interesują nas ze względu na pewne powiązania folkloru z kulturą taneczną antyku i ze względu na momenty związane z genezą tańca wobec nikłych źródeł albo zupełnego ich braku z terenu Polski.

Pierwszym, popularnym co prawda compendium z zakresu wiedzy o polskich tańcach ludowych jest publikowany w roku 1952 i 1963 przewodnik po wystawie tańców ludowych w Muzeum Etnograficznym w Krakowie, napisany przez T. Zyglera. [375]. Po bardzo krótkiej charakterystyce ogólnej następują opisy niektórych typowych tańców polskich, komentujące makiety tańców na wystawie. Tekst został opracowany w oparciu o różne materiały źródłowe i nie rości sobie pretensji do syntetycznego szkicu historycznego.

Pewne wiadomości dotyczące poglądów na genezę tańca (w oparciu o różnych autorów) zawiera I. Turskiej „Krótki zarys historii tańca i baletu” z roku 1962, a popularny szkic historyczny o tańcu ludowym w Polsce z szerokim uwzględnieniem jego roli w repertuarach zespołów po II wojnie światowej, zawiera ilustrowany album tej autorki z roku 1962. [A 378, 334].

Pierwszą próbą ukazania pełnej historii tańca ludowego w Polsce jest praca Zofii Nożyńskiej z 1963 r. [236]. W oparciu o pracownice zebrane przyczynki źródłowe od pradziejów aż do połowy XVI wieku autorka rekonstruuje dzieje tańca, starając się ukazać je w jednolitym ciągu historycznym. Jednak wobec niesłychanie nikłych śladów tańca w źródłach z tego okresu, zastosowana przez autorkę metoda progresywna w dokonywanej analizie nie mogła przynieść spodziewanych rezultatów. Chronologizacja i analiza przeobrażeń społecznych tak mocno eksponowana w pracy nie daje jednak żadnych realiów choreotechnicznych. Dopiero chyba dokładne przebadanie istniejących jeszcze złóż folkloru tanecznego umożliwi na drodze retrogresji dokonanie rekonstrukcji pewnych przynajmniej form tanecznych w jakimś ograniczonym oczywiście zakresie, w stosunku do bardziej odległych okresów pozbawionych wystarczającej dokumentacji materiałowej w dziedzinie tańca.

V PROBY UJĘĆ HISTORII DOTYCHCZASOWYCH BADAŃ I ICH STANU

Próby ujęć historii badania tańca ludowego w Polsce streszczają się do tej pory zasadniczo w dwóch pozycjach.

Pierwszą z nich jest krótki artykuł z roku 1948 T. Zyglera, będący ramowym programem takich badań na terenie Polski. Autor omawia dotychczasowe osiągnięcia w tym zakresie [373].

Drugą pozycją jest artykuł J. Tomasika z roku 1961. Autor daje w nim analizę dotychczasowych osiągnięć. Jednak poszczególne momenty zostały opracowane nieproporcjonalnie w stosunku do ogólnego założenia pracy. Wiele zdarzeń opisano zbyt szeroko, a wiele innych zostało zupełnie pominiętych. W konsekwencji praca ta jest zbiorem fragmentarycznych wiadomości o przebiegu badań nad tańcem w Polsce i prac nad tańcem ludowym w ogóle i zupełnie nie odpowiada założeniom, jakie narzuca tytuł artykułu [332].

Jeszcze tylko warto dodać, że w rozmaitych przeglądach osiągnięć w dziedzinie badań nad sztuką ludową ubolewa się, że taniec ludowy nie został nimi objęty (np. sprawozdania z działalności PIS) lub też że nie ma do tej pory publikacji w zakresie warsztatu badawczego dla tańca ludowego (np. Kamocki, Przegląd kwestionariuszy... [132]).

W popularnym artykule z roku 1965 G. Dąbrowska postuluje konieczność utworzenia badań tańca w placówkach do tego zadania predysponowanych na terenie Polski, przeprowadzania właściwej dokumentacji materiałów i przy okazji analizuje niedostatki polskiej folklorystyki tanecznej [50].

BIBLIOGRAFIA

1. Anonim — Protestant XVI w., *Erotyki, Fraszki, Obrazki, Epigramaty*. Biblioteka Pisarzy Polskich, t. 43, Kraków 1903, s. 112, w. 35—40.
2. Badecki K., *Literatura mieszczańska w Polsce XVII wieku*. Lwów 1925.
3. Badecki K., *Polska liryka mieszczańska. Pieśni, tańce, padwany*. Lwów 1936.
4. Bagarówna W., *Studium o oberku (obertasie) na podstawie zbiorów O. Kolberga*. Lwów 1932.
5. Banaszyński M., *Śladami polskiej Terpsychory*. Kraków 1962, PWM, s. 154.
6. Baudouin-Courtenay-Jędrzejewiczowa C., *O tańcach ludowych w Polsce*. Teatr Ludowy, R. XXVII, nr 8, 1935, s. 112—119.
- ✓ 7. Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowa C., *Tańce i stroje*. Arkady, 1937, Rok III, nr 5.
8. Baudouin de Courtenay-Jędrzejewicz Cesaria, *Folk dances and wedding customs in Poland*. (Translated from the French).
9. Bąkowski K., *O dawnych zabawach cechowych krakowskich*. Wisła, T. XV, Wwa 1901, s. 285—302, 748.
10. Benetowa S., *Len w zwyczajach i wierzeniach ludowych*. Wiadomości Ludoznawcze, R. II, z. 1/2. Łódź 1933.
11. Benetowa S., *Konopie w wierzeniach i zwyczajach ludowych*. Prace etnologiczne, TNW, Warszawa 1936.
12. Bergman J. G., *Schlesische Modetänze*. Allgemeine Geschichtekunde des Preuss. Staates, 1836, I, s. 270—280.
13. Bernacki, *Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta*, Lwów 1925.
14. *Bibliografia zagadnień sztuki tanecznej z lat 1945—1955*. Centralna Poradnia Amatorskiego Ruchu Artystycznego, W-wa 1959.
15. Bielański L., *Materialy muzyczne z teki pomorskiej O. Kolberga*. Muzyka, 1959, nr 1.
16. Bielański L., *System metryczny polskich melodii ludowych*. Muzyka, 1959, nr 4.
17. Bielański L., *Problem krakowiaka w twórczości Chopina*. Referat na Międzynarod. Kongresie Chopinowskim, W-wa 1960.
18. Bielański L., *Siedemnasta doroczna konferencja IFMC*. Muzyka, 1965, nr 2, s. 81—89.
19. Bielski M., *Satyry*. Biblioteka Pisarzy Polskich, t. 4, Kraków 1889, s. 45, w. 680.
20. Bonarski M. und Schroder A., *Polnische Tänze*. Bibliothek der Unterhaltung und des Wissens, 59 (1935), s. 173—184.
21. Brodziński K., *Wielaw. 1820, opis krakowiaka*.
- ✓ 22. Brodziński K., *O tańcach polskich (polonez, krakowiak, mazurek, kozak)*

- Melitele, W-wa 1828.
23. Brückner A., *Schwerttänze*. Archiv XV, s. 318—319, AT. 1892, s. 6—42, 292—341.
 24. Brückner A., *Początki teatru i dramat średniowieczny*, Biblioteka Warszawska, t. 3, R. 1894.
 25. Brückner A., *Repertuar igrców średniowiecznych*. Pamiętnik Literacki, 1928, t. 25, z. 4.
 26. Brückner A., *Taniec*. Encyklop. Staropol., 1939, t. 2, s. 690—691.
 27. Brzozowska U., *Pieśni i tańce kujawskie*. Kraków 1950, PWN.
 28. Bylicki Fr., *Z etnografii słuchu*. Kraków 1905.
 29. Bystroń J. S., *Zwyczajy żniwarskie w Polsce*. Kraków 1916.
 30. Bystroń J. S., *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce wiek 16—18*. Warszawa 1935, t. 2, s. 205—208.
 31. Bystroń J. S., *Etnografia Polski*. Warszawa 1947, Czytelnik.
 32. Bzdęga J., *Biskupianie*. Poznań 1936, Zw. Teatrów Ludowych, s. 92.
 33. Chętnik A., *Puszcza kurpiowska*. Warszawa 1913, s. 99, 101.
 34. Chętnik A., *Kurpie*. Kraków 1924, Bibl. geogr. „Orbis”, s. 140.
 35. Chętnik A., *Z kurpiowskich borów. Szkice, opowiadania. Obrazki i gadki*, Lwów 1930, s. 65.
 36. Chętnik A., *O naszych płasach i tańcach. O tańcu i tańcach w ogóle. Tańce czyli płasy w Polsce*. Życie Śpiewacze, 1949, VI.
 37. Chętnik A., *O tańcach narodowych i ludowych. Polskie tańce ludowe*. Życie Śpiewacze, VII—VIII, 1949, s. 23—25.
 38. Chomiński J., Lissa Z., *Muzyka polskiego Odrodzenia*. Kraków 1953, PWN.
 39. Chorosiński J., *Tańce góralskie*. Praca Świetlicowa, 1951, nr 1, s. 69—84.
 40. Chorosiński J., *Melodie taneczne Powiśla*. Kraków 1953, PWN.
 41. Chybiński A., *Tabulatura organowa Jana z Lublina*. Kwartalnik Muzyczny, 1911, z. I—IV.
 42. Chybiński A., *Lutnia, lutniści i tańce w poezji polskiej XVII w.*, „Śpiewak”, R. IX (1928), nr 1.
 43. Chybiński A., *O polskiej muzyce ludowej*. Kraków 1961, PWN.
 44. Cierniak J., Jakubkówna A., *Dwa tańce ludowe*. Teatr Lud., 1937, nr 9.
 45. Cierniak J., *W słonecznym kręgu*. Warszawa 1948.
 46. Cierniak J., *Źródła i nurty polskiego teatru ludowego*. Wybór pism, Warszawa 1963.
 47. Csaplaros I., *Tańce polskie na Węgrzech*. Ruch Muzyczny, 1947, nr 24.
 48. Czekanowska A., *Pieśni biłgorajskie*. Przyczynek do interpretacji polskiego pogranicza południowo-wschodniego, Wrocław 1961, PTL.
 49. Czerniawski K., *O tańcach narodowych z poglądem historycznym estetycznym na tańce różnych narodów a w szczególności na tańce polskie*, W-wa 1860.
 50. Dąbrowska G., *W sprawie badań tańca ludowego*. Muzyka, 1965, nr 1, s. 34—39.
 51. Dekowski J. P., *Spółeczność wiejska w Jasieniu*. Prace i Materiały Muzeum Arch. i Etnogr. w Łodzi, Seria Etnogr., nr 1, Łódź 1957.
 52. Dekowski J. P., *Tańce obrzędowe w weselu sieradzkim*. Studia i Materiały do dziejów ziemi sieradzkiej, Tom I, Łódź 1962, s. 121—129.

53. Delaveaux L., *Górale beskidowi zachodniego pasma Karpat*. Kraków 1851.
54. Dere K., *Czym jest stowarzyszenie Miłośników Tańców Polskich i do czego dąży*. W-wa 1931 Stow. Mił. Tańców Pol. s. 27.
55. Dere K., *Zbiór wiadomości o tańcach polskich*. Stow. Mił. Tańców Pol., W-wa 1932, s. 48.
56. Długosz J., *Dzieła wszystkie*. Kraków 1867, T. I, s. 39—40.
57. Dorabialska H., *Polonez przed Chopinem*. W-wa 1938, s. 110.
58. Drabecka M., *Tańce i zabawy Warmii i Mazur*. Centralna Poradnia Amatorskiego Ruchu Artystycznego, W-wa 1960.
59. Drabecka M., *Polskie tańce ludowe w dziełach O. Kolberga*. CPARA, W-wa 1963, s. 145.
60. Drabecka M., *Kilka uwag o „Choréographie” R. A. Feuilleta*. Muzyka, 1965, nr 4, s. 46—51.
61. Drozdowska W., *Obrzędy i zwyczaje związane z gospodarką w Jesieniu*. Prace i Mat. Muzeum Archeol. i Etnograf. w Łodzi, Seria Etnograf., nr 1, Łódź 1957.
62. Drozd J., *Wiązanka tańców śląskich*. I. WYD., Wisła—Poznań 1937, s. 22, II. Wyd. Wisła—Cieszyn 1947, Tow. Teatrów i Muzyki Lud., Oddz. Śląsk.
63. Drozd J., *Dożynki cieszyńskie*. Katowice 1964.
64. Dworakowski S., *Zwyczaje rodzinne w powiecie Wysoko-mazowieckim*. W-wa 1935, TNW.
65. Dzikowski S., *O tańcu, Rozważania kulturalno-obyczajowe*. W-wa 1925.
66. Elsnerówna E., *O tańcach polskich*. Śpiew szkolny 1935, II, 3.
67. Estreicher K., *Teatra w Polsce*. Kraków 1873.
68. Fijałek J., *Średniowieczne ustawodawstwo synodalne biskupów polskich. Życie i obyczaje kleru w Polsce średniowiecznej na tle ustawodawstwa synodalnego*. Kraków 1893.
69. Fischer A., *Zwyczaje pogrzebowe ludu polskiego*. Zakład Narod. im. Ossolińskich, Lwów 1921.
70. Fischer A., *Lud polski*. Lwów—Warszawa—Kraków 1926.
71. Fischer A., *Etnografia słowiańska. Polacy*. Książnica Atlas Lwów—Warszawa 1934 s. 244.
72. Ganszyniec R., *Polskie listy miłosne dawnych czasów*. Lwów—Warszawa 1925, s. 61.
73. Gawełek Fr., *Tańce weselne z Jaworzna na Śląsku austriackim*. Lud, XV, 1909, s. 69 i n.
74. Gawlikowski, *Mazurka*, 1857.
75. Gawrak Z., *O filmowe archiwum polskiej twórczości ludowej*. Polska Sztuka Ludowa, 1957, nr 2, s. 119—120.
76. Gawrak Z., *Filmografia sztuki ludowej i folkloru za lata 1945—1956*. Polska Sztuka Ludowa, 1957, nr 2, s. 121—123.
77. Gawrak Z., *Filmografia sztuki ludowej i folkloru za lata 1957—1960*. Polska Sztuka Ludowa, 1961, nr 2, s. 118.
78. Głapa A., *Z doświadczeń nad notowaniem tańców ludowych*. Pol. Sztuka Ludowa, 1948, nr 3.
79. Głapa A., *Z doświadczeń nad fotografowaniem tańców ludowych*. Polska Sztuka Ludowa, 1948, nr 9/10.
80. Głapa A., Kowalski A., *Tańce wielkopolskie*. Gęś wodą. Polska Sztuka Ludowa, 1949, nr 11—12.

81. Głapa A., Kowalski A., *Tańce i zabawy wielkopolskie*. Wrocław 1961 PTL.
82. Glicznier, Skrzetuski E., *Traktat*. Grodzisk Wlkp. 1573.
83. Glicznier E., *Tanec i rozmowa o nim ...* Pamiętnik Literacki, R. XIII, 1914/15, s. 363.
- ✓ 84. Gloger Z., *Encyklopedia staropolska*. Loskauer 1903, T. IV, s. 354—358.
- ✓ 85. Gluziński J., *Tanec i zwyczaj taneczny*. Lwów 1927. Ossolineum, s. 228.
86. Głowacki S., *Ku nowym formom tańca*. Tyg. Ilustr., 1933, nr 40.
87. Głowacki S., *Pismo taneczne i tanec pisany* W-wa 1933.
88. Głowacki S., *Tanec w roku 1934*. Życie Sztuki, 1935, II, s. 195—201.
89. Głowacki S., *Balet, tanec sceniczny, szkolnictwo taneczne*. Scena Polska, 1936, s. 215—221.
90. Głowacki S., *Narodziny i początki tańca widowiskowego*. Scena Polska, 1937, z. 1/4.
- ✓ 91. Głowacki S., *Tanec widowiskowy w średniowieczu i renesansie. Tanec w XVII i XVIII wieku. Tanec w XIX i XX wieku*. Scena Polska, 1938, z. 1—4.
92. Godlewski A., *Gry sportowe, zabawy i tańce ludów Oceanii*. Kultura Fizyczna, 1954, nr 1.
93. Gołaszczński, *Śpiewy i tańce ludu góralskiego pod Karpatami...*, 1851. Rękopis w Bibliotece Warsz. Tow. Muzycznego 7695.
94. Gołębiowski Ł., *Lud polski, jego zwyczaje, zabobony*. Warszawa 1830.
95. Gołębiowski Ł., *Gry i zabawy różnych stanów*. W-wa 1831.
- ✓ 96. Gorzkowski M., *Choroimania*. Warszawa 1869.
- ✓ 97. Gostomski W., *Polonez i menuet, Szkic estetyczno-obyczajowy*. Kraków 1891, s. 29.
98. Goszczyński S., *Muzyka i tanec górali*, *Dziennik Podróży*. s. 151—156.
99. Gręda K., *Grożony*. Świetlica Krakowska, 1945, nr 7, s. 110.
100. Gręda K., *Błogostawiony*. Świetlica Krakowska, 1945, nr 8, s. 125.
101. Gręda K., *Gołębek*. Świetlica Krakowska, 1945, nr 12, s. 185.
102. Grot W., *Ludowe tańce polskie*.
103. Grzegorzczak P., *Teatr ochotniczy i tańce polskie*. Warszawa 1948.
104. Gulgowski I., *Kaszubi*. Kraków 1924, „Orbis”, s. 128.
105. Hadyna J., *Tańce ludowe śląskie, z melodiami zanotował i opisał...*, *Za-ranie Śląskie*, 1908, s. 82—84.
106. Harasymczuk R., *Tańce huculskie*. Lwów 1939.
107. Haur J. K., *Skład abo skarbiec... sekretów oekonomii*. Kraków 1693.
108. Hempel L., *Gry i zabawy dzieci w Skorczycach w pow. Janowskim gub. Lubelskiej*. Wisła, T. VII, 1893, s. 591—593.
109. H. (Ł.) i Hempel (L.), *Chodzenie z konikiem*. Wisła, t. XVI, 1902, s. 382—388.
110. Hłaski M., *Mazur*. Wien 1857.
111. Hławiczka K., *Ze studiów nad muzyką polskiego Odrodzenia*. Muzyka, 1958, nr 1—2, s. 60—61.
112. Hławiczka K., *Ze studiów nad stylem polskim w muzyce, Podstawowy rytm poloneza*. Muzyka, 1960, nr 4, s. 55—61.
113. Hławiczka K., *Z dziejów poloneza*. Bydgoszcz 1962, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, z. 7, s. 24—40.
114. Hławiczka K., *Polska Proportio*. Muzyka, 1963, nr 1—2.
115. Hławiczka K., *Tańce polskie ze zbioru Anny Szirmay Keczer, Przelom XVII i XVIII w.* Kraków 1963, PWM.

116. Hławiczka K., *Ze studiów nad historią poloneza*. Muzyka, 1965, nr 2, s. 33—46.
117. Hoffmanowa, *Tańce w Polsce*.
118. Horowski J., *Niektóre tańce ludu wielkopolskiego*. Przegląd Wielkop., 1939, nr 5, s. 183.
119. Idaszak D., *Mazurek przed Chopinem*. Warszawa 1960.
120. Idaszak D., *Die Masurka in der polnischen Musik des 18. Jahrhunderts*. Referat na Międzynarod. Kongresie Chopinowskim, W-wa 1960.
121. Jachimecki Z., *Stanisław Moniuszko*. Warszawa 1911.
122. Jachimecki Z., *Dawne tańce polskie*. Życie polskie, 1914, luty.
123. Jachimecki Z., *Zur Geschichte des polnischen Tanzes im 16 u. 17 Jahrh.* W Przewodniku Koncertowym, Kraków 22.
124. Jachimecki Z., *Muzyka polska w rozwoju historycznym*, Kraków 1948.
125. Jachimecki Z., *Muzyka na dworze króla Władysława Jagiełły 1424—1430*. Rozpr. Akad. Umiej., Wyd. Filolog., t. 54.
127. Jacques, *Mistrz tańców kieszonkowy, czyli zbiór najnowszych i najulubieńszych porządków tańcowych Polonezów, Kontradansów, Mazurów, Walców, tudzież zwrotów Polek, Polka-Mazurów i kotilonów, jako też kadrylów dworskich dla własnej nauki bez nauczyciela na komendę mistrza balu*. Kraków 1865.
128. Jarzabowski, *Podkoziotek: zabawa taneczna z melod.* W. Ks. Poznańskiego. Wisła, IX, 499.
129. Kalinowski A., *Iгры w Polsce*. Kultura Fizyczna, 1962, nr 11, s. 826—830.
130. Kamieński Ł., *Zum „Tempo rubato”*. Archiv für Musikwissenschaft, R. I, 1918—1919, s. 108—126.
131. Kamieński Ł., *Pieśni ludu kaszubskiego*. Toruń 1936.
132. Kamocki J., *Przegląd kwestionariuszy etnograficznych wydanych w języku polskim*. Archiwum Etnogr. nr 5, Poznań 1953, PTL.
133. Kaniorowa W., *Tańce lubelskie*. CPARA, Warszawa 1960.
134. Karłowicz J., *Drobny taniec*. Wisła, XVI, 1015—1016.
135. *O karnawale i tańcach*. Rozmaitości, Dodatek do „Gazety Lwowskiej”, 1857, s. 54.
136. Karwatówna A., *Taniec i zwyczaj taneczny*. Wychow. Fiz. w Szkole, 1938, nr 39, s. 114—120.
137. Kaznodzieja Praski, *De modo ducendi coream*. Rękopis znajduje się w Bibliotece Ossolińskich we Wrocławiu.
138. Kirnberger J. P., *Die allezeit fertige Polonaisen- und Menuettencomponist*. Berlin 1757.
139. Kitowicz J., *Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III*. Petersburg—Mohylew 1855.
140. Kłośnik Z., *O tańcach narodowych polskich*. Lwów 1907.
141. Kolago C., Trębska W., *Mapa tańców polskich*. Arkady 1937.
142. Kolberg O., *Korespondencja z Wiednia*. Ruch Muz., 1857, s. 203—206.
143. Kolberg O., *Słówek o tańcach ludowych*. Kalendarz Jaworskiego 1860, s. 143—145.
144. Kolberg O., *Właściwości, pieśni i tańce ludu Ziemi Dobrzyńskiej*. Zbiór wiad. antropol. kraj. A. U., Kraków VI.
145. Kolberg O., *Nieco o tańcach i instrumentach muzycznych ludu naszego*. Dodatek do Lutni Pol., Poznań 1885, I, 48.

146. Kolberg O., *Lud, Sandomierskie*. Seria I, Warszawa 1865.
147. Kolberg O., *Lud, Kujawy*. Cz. 2, W-wa 1869. (Tańce s. 197—229).
148. Kolberg O., *Lud, Krakowskie*. T. VI, Kraków 1873. (Tańce s. 365—516).
149. Kolberg O., *Lud, Lubelskie*. Seria XVII, cz. II, Kraków 1884. (Tańce s. 16—64).
150. Kolberg O., *Lud, Kieleckie*. Seria XIX, Cz. 2, Kraków 1885.
151. Kolberg O., *Lud, Mazowsze Połne*. Cz. II, t. II, Kraków 1886.
152. Kolberg O., *Lud, Mazowsze Leśne*. Kraków 1887.
153. Kolberg O., *Lud, Mazowsze Stare*. T. IV, Kraków 1888.
154. Kolberg O., *Lud, Radomskie*. Seria XXI, Cz. II, Kraków 1888.
155. Kolberg O., *Lud, Łęczyckie*. Seria XXII Kraków 1889.
156. Kolberg O., *Lud, Mazowsze*. T. V, Kraków 1890.
157. Kolberg O., *Lud, Przemyskie, Zarys etnograficzny*. Kraków 1891.
158. Kołłątaj H., *Stan Oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III (1750—1764)*. Poznań 1841.
159. Kołodziejczyk E., *Zwyczaje, obrządki i pieśni ludu kaliskiego w okolicach Wielunia*. Lud, t. XV, Lwów 1909.
160. Konopka M., „*Kołomajki*”. Teatr Lud., 1937, nr 10.
161. Kotoński W., *Taniec zbójnicki*. Warszawa 1954.
162. Kotoński W., *Góralski i zbójnicki*. Kraków 1965, PWM.
163. Kotula Fr., *Lasowiak — pierwotny taniec ludowy*. Nowy Tygodnik 1952, nr 8, s. 2.
164. *Krakowiacy*. Przyjaciół Ludu, 1835, II, 333.
165. Krauss F. S., *Gonitwy ślubne u Słowian południowych*. Wisła, T. IV, 1890, s. 112—122.
166. Królikowski K., *Tańce i ich znaczenie kulturalne*. Poradnik teatrów i chórów, Lud, 1921, R. 8.
167. Krzywicka R., *Gry i zabawy w Rościszewie*. Wisła, t. V, R. 1891, s. 552—568.
168. Kuryło E., *Some characteristic Polish Dances*. The Danse Journal, London, June 1935.
169. Kuryło E., *Three traditional Polish Dances*. The Danse Journal, London, Sept., 1935.
170. Kwaśnicowa Z., *Ogólne wytyczne przy opracowaniu i nauczaniu polskich tańców ludowych*. Wychowania Fiz., 1933, s. 21—28.
171. Kwaśnicowa Z., *Zbiór piosenek*. Warszawa 1937/38.
172. Kwaśnicowa Z., *O wychowaniu muzyczno-ruchowym*. Nowa Szkoła, 1946, s. 35—54.
173. Kwaśnicowa Z., *Rytm taneczny w świetle analizy jego funkcji, cech i pomiarów w metodzie nauczania, notacji i opisie polskiego tańca ludowego*. Wych. Fiz., 1951, nr 7—8, s. 441—446.
174. Kwaśnicowa Z., *Rytm taneczny w notacji i opisie tańca*. Kultura Fizyczna, 1951, nr 7—8, s. 441—466.
175. Kwaśnicowa Z., *O współzależności muzyki i ruchu*. Kultura Fizyczna, 1952, nr 3, s. 168.
176. Kwaśnicowa Z., *Próba ustalenia tez i kryteriów oraz wytyczenia problematyki przy ocenie rozwojowego procesu polskiego tańca ludowego*. Kultura Fizyczna, 1953, nr 8, s. 583.
177. Kwaśnicowa Z., *Polskie tańce ludowe — mazur*. W-wa 1953, Sport i Turystyka.

178. Kwaśnicowa Z., *Problemy rytmu w sporcie i tańcu. Rytm procesów ruchowych cyklicznych i acyklicznych*. Kultura Fizyczna, 1960, nr 7—8.
179. Laban R., *Principles of dance and movement notation*. Macdonald a Evans, LTD, London 1956, s. 56.
180. Lange L., *Polskie tańce ludowe*. Wychowanie Fizyczne 1938, s. 63—72.
181. Lange R., *I tancerze mają swój alfabet*. Wiedza i Życie 1957, nr 2, s. 93—97.
182. Lange R., *Podstawowe elementy Kinetografii (System Labana-Knusta z terminologią w języku polskim)*. Powiel., COPLA zam. 282/58, 100, A 4.
183. Lange R., *Z wojewódzkich eliminacji zespołów tanecznych*. Biuletyn, WDK, Bydgoszcz 2/1959, s. 163—168.
184. Lange R., *Les recherches et la Documentation de la Danse Populaire dans le Musée Ethnographique à Toruń*. Ethnographica I, rocznik 1959, Museum Moraviae Brunense.
185. Lange R., *Tańce ludowe w pracach Muzeum Etnograficznego w Toruniu. Metoda pracy i kwestionariusz*. Toruń 1960, Muzeum Etnograficzne w Toruniu.
186. Lange R., *Tańce kujawskie*. Literatura Ludowa, 1963, nr 4, s. 13—20.
187. Lange R., *Działalność ośrodka toruńskiego w zakresie folkloru tanecznego i muzycznego*. Literatura Ludowa, 1964, nr 4—6, s. 202—205.
188. Lange R., Rozdział pt. „Tańce” w pracy zbiorowej: *Zarys stanu kultury ludowej ludności rdzennej środkowo-wschodniej części pow. złotowskiego w woj. koszalińskim*. Lud, tom XLIX, za rok 1963, Wrocław 1965, PTL.
189. Lenartowicz T., *Mazur*. Dzwon Lit. oddz. II, T. I, 132.
190. Lenkowski S., *Klasyczny taniec grecki*. Wiedza i Życie, 1933, s. 215—230.
191. Lenkowski S., *Klasyczny taniec grecki i jego odrodzenie*. Biblioteka Filomaty, Lwów 1935, (Z życia i kultury antyku).
192. L. J., *O tańcach w Polsce: Sobótka 1869, 139—140, 150—151, 159, 166—167*.
193. Lorentz F., Fischer A., Lehr-Splawiński T., *Koszubi, Kultura ludowa i język*. Toruń 1934. Instytut Bałtycki.
194. Ludwik z Pokiewa, *Litwa pod względem starożytnych zabytków obyczajów, skreślona przez ... Wilno 1846, nakł. księg. wil. Rubena Rafałowicza w druk. Romma M. Tańce, s. 187—201*.
195. Lukian z Samosate, *Dialog o tańcu*. Tłum. Reiss Józef W., W-wa 1951, Biblioteka Meandra.
196. Łaska M., *Bibliografia ruchu teatrów ludowych w Polsce 1901—1935 opracowała ...*, W-wa 1936, Instytut Teatrów Ludowych, s. XVI, 92.
197. Łęga W., X., *Ziemia malborska*. Kultura ludowa, Toruń 1933, Inst. Bałtycki. Tańce s. 204.
198. Łęga W., *Okolice Swiecía*. Gdańsk 1960. Gdańskie Tow. Naukowe. Tańce s. 163—164, 96, 99, 104.
199. Łęga W., *Ziemia Chełmińska*. PTL, Prace i Materiały Etnograf., T. XVII, Wrocław 1961. Tańce s. 344—346.
200. Łobaczewska S., *Les danses polonaises*. Paris 1934, A.I.B. nr 1 i 2.
201. Łoziński W., *Salon i kobieta. Z estetyki i dziejów życia towarzyskiego*. Lwów 1921, Gubrynowicz, s. 212.
202. Łoziński W., *Życie polskie w dawnych wiekach*. W-wa 1934, wyd. 5. Tańce s. 165—167.

203. Maciejowski W. A., *Polska aż do pierwszej połowy XVII w. pod względem obyczajów i zwyczajów*. T. 1—4, Petersburg—Warszawa 1842.
204. Madejski Z., Szefka Paweł, *Kaszubskie pieśni i tańce ludowe*, zebrane i opracowane przez ... Wejherowo 1936, s. 80.
205. Majewiczowa Z., *Krakowiak*. Wyd. Głównego Kom. Kult. Fiz., W-wa 1951, s. 116.
206. Malicki L., *Materiały do kultury społecznej górali śląskich*. Prace i Materiały Etnogr., T. VI, Lublin 1947, PTL. Tańce weselne s. 105, 106, 107.
207. Marek T., *Mazur ucznia J. S. Bacha*. Muzyka, 1951, nr 8, s. 28.
208. Martens H., *Polonaise und Mazurka, Musikalische Formen in historischen Reichen*. T. 19, Berlin—Lichterfelde 1937.
209. Martin Gy, Pesovár E., *A Structural Analysis of the Hungarian Folk Dance* (A Methodological Sketch). Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae, 1961, t. X, z. 1—2.
210. Martin Gy, Pesovár E., *Determination of Motive Types in Dance Folklore*. Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae, 1963, t. XII z. 3—4.
211. Mendelowa I., *Pieśni i tańce na Górnym Śląsku*. Powstaniec Śląski, 1935, s. 65—68.
212. Mestenhauser K., *Sto figur mazurowych oraz zasady ogólne i szczegółowe mazura*. W-wa 1878, IV, s. 136.
213. Mestenhauser K., *Szkoła tańca w 3 częściach*. W-wa 1884.
214. Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*. Księga XII, Opis poloneza.
215. Mickiewicz A., *Mazur*. Wiersze różne.
216. Mierczyński S., *Muzyka podhalańska*. Wierchy, R. 10, 1932, Kraków.
217. Mierzejewska J., *Polska na Międzynarodowym Festiwalu Tańca Ludowego w Londynie*. Teatr Ludowy, 1935, nr 8.
218. Mierzejewska J., *Z praktyki szkolnej*. Wychowanie Fiz. w Szkole, 1935/36, s. 110—119.
219. Mierzejewska J., *Tańce ludowe*. Wych. Fiz. w Szkole, 1936/37, s. 50—55, 81—91.
220. Mierzejewska J., *Polka Poleska*. Wych. Fiz. w Szkole, 1937/38, s. 65—67.
221. Mierzejewska J., *Kaczek, taniec śląski*. Oświata Pozaszkolna, 1938, s. 112—115.
222. Mierzejewska J., *Tańce ludowe*. Teatr Ludowy 1938, nr 1—6, 10, 11.
223. Mierzejewska-Frankiewicz J., *Kilka uwag o rozwoju tańca ludowego w latach 1945—1964*. Literatura Ludowa, 1964, nr 4—6, s. 140—147.
224. Miketta J., *Mazurki*.
225. Milewska J., *Sposoby zabawiania dzieci i ich zabawy w Ciechanowskim*. Wisła, t. XVII, 1903, s. 31—39.
226. Morcinek G., *Tańce śląskie*, Gaz. Polska, 1937, nr 138.
227. Morcinek G., *Przedmowa*... Zob. Drozd J., *Wiązanka tańców śląskich*.
228. Mortensen Otto., *The Polish dance in Denmark*. Referat na Międzynar. Kongresie Chopinowskim, W-wa 1960.
229. Moszyński K., *Kultura ludowa Słowian*. Kraków 1939, PAU.
230. Muczkowski J., *Taniec śmierci w kościele OO. Bernardynów w Krakowie*. Rocznik Krakowski, t. 22, R. 1929, s. 120—135.
231. Musialik F., *Trojak*. Głosy z nad Odry, VII, 29. Taniec z melodią.
232. Musioł A., Sachse F., *Tańce z powiatu rybnickiego*. Katowice 1937.

233. Nartowska L., *Wiązanka tańców rzeszowskich*. Skrypt wydany przez Wyd. Oświaty PWRN w Rzeszowie, 1955.
234. Norlind T., *Zur Geschichte der polnischen Tänze*. Leipzig 1911, Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft, 2, 1911.
235. Norlind T., *Die polnischen Tänze ausserhalb Polens*. London 1912.
236. Nożyńska Z., *Tańce w Polsce na tle przeobrażeń społecznych*. Roczniki Naukowe WSWF w Poznaniu. z. 6/1963, s. 5—131.
237. Nożyńska Z., *O wartości badań przeżytków*. Roczniki Naukowe WSWP, Poznań 1965, z. 11, s. 223—238.
238. Okoń W., *O zabawach dzieci*. Warszawa 1950, PZWS.
239. Oleszczuk A., *Ludowe obrzędy weselne na Podlasiu*, Archiwum Etnograficzne nr 1, PTL, 1951.
240. Orlik M., *Przodek szamotulski, Z grodu Halszki*. — Mies. nr 12, Szamotuły 1935.
241. Ostrowska I., *Bibliografia Zagadnień Sztuki Tanecznej z lat 1956—1957*. Centralna Poradnia Amatorskiego Ruchu Artystycznego, W-wa 1960.
242. Ostrowska I., *Bibliografia zagadnień sztuki tanecznej z lat 1958—1960*. Centralna Poradnia Amatorskiego Ruchu Artystycznego, W-wa 1962.
243. Ostrowska I., *Bibliografia zagadnień sztuki tanecznej z lat 1961—1962*. Centralna Poradnia Amatorskiego Ruchu Artystycznego, W-wa 1963.
244. Ostrowski — Naumoff J., *Prawdziwa sztuka w prymitywie ludowym*. Kurier Poranny, 1935, 23 VII.
245. Ostrowski — Naumoff J., *O tanecznej magii i płasach wegetacyjnych*. Kurier Poranny, 1935, 30. VIII.
246. Ostrowski — Naumoff J., *Próba klasyfikacji ruchu ludzkiego w życiu i na scenie*. Teatr w Szkole, 1935/6, nr 1, s. 9—12.
247. Ostrowski — Naumoff J., *Polskie tańce narodowe*. Teatr w Szkole, 1936/37, nr 1—2, 4—5, 7—8, 9.
248. Ostrowski — Naumoff J., *Dualizm form ruchowych w tańcu widowiskowym*. W-wa 1938, Odb. Wiedza i Życie, R. 13, s. 392—407.
249. Ostrowski — Naumoff J., *Zagadnienia estetyczne tańca widowiskowego*. Warszawa 1938, Odb. Życie Sztuki, T. 3.
250. *O tańcach u różnych ludów*. Rozm. koresp. warsz. 1828 s. 310.
251. Pawiński, *Taniec mieczowy*. Ateneum, 1892, I, 6—42, 292—341.
252. Piasecki E., *Zabawy i gry ruchowe dzieci i młodzieży*. Wyd. 3, Lwów—Warszawa 1922.
253. Piasecki E., *Badania nad genezą ćwiczeń cielesnych*. Poznań 1922.
254. Piasecki E., *Dzieje wychowania fizycznego*. Wyd. 2, Lwów 1929, Ossolineum. s. 260.
255. Piasecki E., *Zabawy i gry ludowe w Polsce*. Wiedza o Polsce, W-wa 1932, T. 3, s. 335—344.
256. Piasecki E., *Tradycyjne gry i zabawy ruchowe oraz ich geneza, 40 lat od katedry WFUP do WSWF*. Poznań 1959.
257. Piątkowska I., *Z życia ludu wiejskiego z ziemi Kaliskiej*. Wisła, 1889, t. 3, s. 767.
258. Pieńkowski S., *Kultura tańca*. Gazeta Warszawska, 1922, nr 64.
259. Pleszczyński A., ks. IKS pseud., *Zabawy, gry i tańce ludowe w okolicy Międzyrzecza podlaskiego*. Wisła, III, 1889, s. 59—66.
260. Poniatowski S., *Etnografia Polski*. Wiedza o Polsce, t. 3, s. 202.

261. Popiel J., *Kadryle, kontredanse, lancierzy, ulany, książę cesarski*. Warszawa 1861, s. 43.
262. Pospiszyl Fr., *Taniec zbójnicki na Podhalu i jego miejsce między orężnymi tańcami u Słowian ogólnie i między Baskami w Pyrenajach*. Kraków 1930.
263. *Postępek prawa czartowskiego przeciw narodowi Ludzkiemu*. Brześć Litewski 1570.
264. Późniak W., *Pieśni ludu krakowskiego*. PIS—PWM, Kraków 1956.
265. Prosnak J., *Kaszubskie pieśni i tańce*. Poradnik Muzyczny, Warszawa 1951, nr 10.
266. *Psalterz królowej Małgorzaty*. Wyd. S. Dunin-Borkowski, Wiedeń 1834, Psalm 97, s. 56—57.
267. Rapacki W., *Sto lat sceny polskiej w Warszawie*. Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, W-wa 1925.
268. Reiss J., *Henryk Oskar Kolberg (1814—1890)*.
269. Reiss J., *Tańce śląskie*. Polska Zachodnia, 1937, nr 125.
270. Reiss J., *Podręczna encyklopedia muzyki*. Kraków 1948, Wiedza Zawód Kultura.
271. Reiss J., *Polonez, jego pochodzenie i rozwój*. Poradnik Muzyczny, Warszawa 1950, nr 1, s. 2—8, nr 2, s. 3—6, nr 12, s. 2—5.
272. Reiss J., *Pomówmy o tańcu w Polsce*. Poradnik Muzyczny, Warszawa 1951, nr 4—5, s. 2—5, nr 6, s. 1—5.
273. Reiss J., *Mała encyklopedia muzyki*. Warszawa 1960. PWN.
274. Rogowicz W., *Tańce polskie*. Wieś i Dwór, 1913, nr 3.
275. Rokoszowa M., „*Od buczku*” (wesełny walc śląski). Świetlica Krakowska, 1946, nr 3, s. 45.
276. Rokoszowa M., *Kołomajki (taniec śląski)*. Świetlica Krakowska, 1946, nr 19, s. 302.
277. Rumelówna A., *Zabawy i gry w Masiach (pow. Białostocki)*. Wisła, T. XVII, W-wa 1903, s. 354—356.
278. Rychlicki Fr., *Taniec*. Czas., 1860, nr 51, 52.
279. Sachse F., *Tańce z powiatu rybnickiego*.
280. Schramm W., *Ludowe obrzędy weselne we wsiach doliny Hoczewki i Tarnawki Ziemi Sanockiej*. Archiwum Etnogr. nr 17, PTL, 1958.
281. Schroeder A., *Przedmowa do „Tańców polskich”* Z. Stryjeńskiej. Kraków 1929.
282. Seefried-Gulgowski E., *Von einem unbekannten Volk in Deutschland*. Berlin 1911.
283. Semkowicz W., *Krakowiaki*, Wisła, T. XV, W-wa 1901, s. 202—204.
284. Seweryn T., *Staropolska grafika*, Warszawa 1956.
285. Siedlecki Fr., *O tańcu*. Życie Teatru, 1926, s. 34—36; 41—43.
286. Skierkowski W., *Wesele na Kurpiach*, Warszawa 1928.
287. Skierkowski W., *Muzykalność ludu kurpiowskiego*, Kwartalnik Muzyczny, 1933, nr 17/18, s. 44—47.
288. Skierkowski W., *O niektórych tańcach kurpiowskich*, Polski Rocznik Muzykologiczny, 1936, t. 2, s. 159—161.
289. Smoleńcówna K., *Gry dziecięce*, Wisła, T. V, W-wa 1891, s. 21—24.
290. Sobieska J., *Wielkopolskie śpiewki ludowe*. PWM, Kraków 1957, s. 294.
291. Sobieska J., *Materiały do nauki o polskim folklorze muzycznym*. Cz. III.
292. Sobieski M., Sobolewska M., *Pieśni ludowe Warmii i Mazur*. PWM, Kraków 1955.

293. Sobieski M., *Wybór polskich pieśni ludowych*. Kraków 1955.
294. Sobieski M., *Piosenki z Kujaw*. PWM, Kraków 1955.
295. Sobieski M., *Wartość zbiorów Oskara Kolberga dla polskiej kultury muzycznej*. Muzyka, 1961, nr 1, s. 105.
296. Sobiescy M. i J., *Pieśń ludowa i jej problemy*. Poradnik Muzyczny, 1947, 1948, 1949.
297. Sobiescy J. i M., *Pieśń i muzyka ludowa Wielkopolski i ziemi Lubuskiej w świetle dotychczasowych badań*, Polska Sztuka Ludowa, 1950, nr 1—6, s. 17—35.
298. Sobiescy M. i J., *Instrukcja w sprawie zbierania polskiej pieśni i muzyki ludowej*. Muzyka z. 2, 1950, maj.
299. Sobiescy J. i M., *Szlakiem kozła lubelskiego*. PWM, Kraków 1954.
300. Sobiescy M. i J., *Tempo Rubato u Chopina i w polskiej muzyce ludowej*. Muzyka, 1960, nr 3.
301. Sobolewska-Drabecka M., *Niektóre zagadnienia z najdawniejszych dziejów tańca*. Światowid, Tom XXIII, 1960.
302. Sroka C., *O tańcu towarzyskim*. Cz. I, Kultura Fizyczna, 11/1962, s. 873—877.
303. Starczewski F. *Die polnischen Tänze*. Sammelbande der Internationalen Musikgesellschaft, Leipzig 1900—1901.
304. Stelmachowska B., *„Podkoziotek” w obrzędach zapustnej Polski Zachodniej*. Poznań 1933.
305. Stelmachowska B., *Rok obrzędowy na Pomorzu*, Toruń 1933.
306. Stęszewscy Z. J., *Zur Genese und Chronologie des Masurkarhythmus in Polen*. W-wa 1960.
307. Stęszewscy Z. i J., *Do genezy i chronologii rytmów mazurkowych w Polsce*. Muzyka, 1960, nr 3, s. 8—14.
308. Stęszewscy Z. i J., *Tańce polskie z Victoris-Kodex druga połowa XVII w.* PWM, 1960.
309. Stęszewska Z., *Piosenki z Mazowsza*. PWM, Kraków 1957.
310. Stęszewska Z., *Z zagadnień staropolskiej muzyki tanecznej. Z dziejów polskiej kultury muzycznej. I kultura staropolska*. PWM, Kraków 1958.
311. Stęszewska Z., *Tańce polskie z tabulatur lutniowych. I*, PWM, 1962.
312. Stęszewska J., *Morfologia rytmów mazurkowych na Mazowszu Polnym*. Muzyka, 1959, nr 4, Muzyka, 1960, nr 2.
313. Stęszewski J., *„Chmiel” szkic problematyki etnomuzycznej wątku*. Muzyka, 1965, nr 1, s. 3—33. ?
314. St. J., *Krakowiaczek i kołomyjka*. Kłosa, 1866, I, 284.
315. Stryjeńska Z., *Tańce polskie*. Kraków 1929, s. 10.
315. Sychta B., *Wesele Kociewskie*. Wyd. Morskie, Gdynia 1959.
316. Szablewska S., *Wesele i krzywy taniec u ludu ruskiego w okolicy Zbaraża*. Kraków 1882.
317. Szefka P., *Tańce kaszubskie*. Zeszyt I, WDTL, Gdańsk 1957.
318. Szembekówna Z., *Dalsze przyczynki do etnografii i Wielkopolski*. Kraków 1910, PAU.
319. Szentpál O., *Versuch einer Formanalyse der ungarischen Volkstänze*. Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae, T. VII, z. 3—4, 1958.
320. Szlenkowska C., *Skrypt do Tańców regionalnych*. Kraków 1948.
321. Szmyd J., *Tańce krośnieńskie*, CPARA, W-wa 1961.
322. Szuman S., *Ruch jako czynnik organizacji wyrazu w utworach muzycznych*. PWM, Kraków 1951, s. 230.

323. Tacina J., *Opisy etnograficzne tańców ludowych. Cz. I, Cieszyńskie. „Zwrot”, 1951, nr 12, Cieszyn 1951.*
324. Tacina J., *Zbiór tańców ludowych Śląska Cieszyńskiego. Kalendarz Zwrotu 1956, Czeski Cieszyn, s. 144—152.*
325. Tacina J., Recenzja pracy A. Glapy i A. Kowalskiego „Tańce i zabawy wielkopolskie”, *Lud*, XLVII, Wrocław 1962, s. 586—594.
326. *Taniec*. Monografia zbiorowa pod red. M. Glińskiego, W-wa 1930.
327. *Taniec zbójnicki górali w Tatrach. Kłosa, XXX, 391.*
328. *Tańce górnośląskie*. Notatka z prośbą o informacje: dwadzieścia kilka nazw. Głosy z nad Odry, III, 170.
329. *O tańcach różnych ludów. Rozmkorsp-warsz. 1828, s. 310.*
330. *Taubert rechtschaffener Tantzmeister. Leipzig 1717.*
331. Tetzner F., *Die Slaven in Deutschland. Braunschweig 1902.*
332. Tomasik J., *Z działalności naukowo-badawczej i dydaktycznej w zakresie tańca ludowego w Polsce w latach 1945—1959. Etnogr. Polska, t. IV, 1961, s. 343—349.*
333. Trześniowski R., *Gry i zabawy ruchowe. W-wa 1953.*
334. Turska I., *Taniec w Polsce. Wyd. Artystyczno-Graficzne, W-wa 1962.*
335. Udziała S., *Krakowiacy 1924. „Orbis”, s. 151.*
336. Vrtel-Wierczyński S., *Średniowieczna poezja polska świecka. Biblioteka Narodowa, Seria I, nr 60, s. 17.*
337. Wallis S., *O tańcach górnośląskich. Katowice 1929.*
340. Wasilewski Z., *Przyczynek do etnografii Krakowiaków. Wisła, 1892, t. 2, s. 191.*
341. Wawrzeniecki M., *Taniec. Wisła, XX, 1916, s. 44—46.*
342. Waxman J., *Trojak — tańce narodowe. Świetlica Krakowska, 1946, nr 3, s. 46.*
343. Waxman J., *Tańce narodowe. Kraków—Poznań 1946, s. 114, Poznań 1936.*
344. Wiechowiczowa W., *Zasady inscenizacji rytmicznych, Dziesięć polskich Pieśni ludowych, Poznań 1936.*
345. Wieman M., *Zabawy muzyczno-ruchowe dla świetlic dziecięcych. Wychowanie pozaszkolne, 1951.*
346. Wieman M., *Tańce śląskie „Rechtor”, „Owczarek”, „Drybek”. Drużyna, 1951, nr 6.*
347. Wieman M., *Zabawy ze śpiewem. PZWS, 1955, s. 130.*
348. Wilkowska K., *Ze studiów nad klasowym obliczem tańców polskich w epoce renesansu. Kraków 1953.*
349. Windakiewicz S., *Teatr polski przed powstaniem sceny narodowej. Kraków 1921.*
350. Windakiewicz H., *Rytmika ludowej muzyki polskiej. W-wa 1898.*
351. Windakiewicz H., *Wzory ludowej muzyki polskiej w mazurkach F. Chopina. Kraków 1926.*
352. Witanowski M., *Lud wsi Stradomia pod Częstochową. Kraków 1893.*
353. Witkowski L., *Taniec w starożytności. W-wa 1952.*
354. Wolniewiczówna C., *Kalina, trzy korowody dla młodzieży żeńskiej. Poznań 1928.*
355. Wójcikiewicz B., *Tańce polskie Jana Fischera. Kwartalnik Muzyczny, 1914.*
356. Wróblewski Z., *Sieradzkie tańce i zabawy. Łódź 1961.*
357. *Wychowanie fiz. w szkole podstawowej. W-wa 1949.*

358. Zakrzewski K., *Obertas*. Dod. do „Lutni Polskiej”, Poznań 1885.
359. *Zapiski Kocięwskie*. WDTL, Gdańsk 1957.
360. Zaręba A., *Tańce ludowe w Szwecji*. Polska Sztuka Ludowa, 1953, nr 3, s. 172—177.
361. Zawada P., *Owieziok — tancie góralski*. Zaranie Śląskie, R. VI, 1930, z. 1, s. 41.
362. Zawistowicz K., *Jana Kochanowskiego pieśń świętojańska o sobótce, a obrzędy świętojańskie*. Ziemia, R. 1930, W-wa, t. XV.
363. *Zdania cudzoziemców o tańcach w Polsce*. Gaz. Polska, W-wa, 1830, nr 38.
364. Zejszner L., *Pieśni Ludu Podhalań, czyli górali tatrowych polskich*. W-wa 1845.
365. Zieliński S., *Lud basiowiecki*. Wisła, t. IV, 1890, s. 789.
366. Zienc A., *Zespoły pieśni i tańca w Polsce*. Muzyka, 1955, nr 11/12, s. 70—73.
367. Zienkiewicz L., *Les Costumes du Peuple Polonais*. Paris 1841, s. 83.
368. Zozula Fr., *Tańce ludowe*. W-wa 1952.
369. Zozula Fr., *Hryniewiecka J., Oberek*. W-wa 1954.
370. Zyglar T., *Taniec ludowy w szkole*. Wych. Fiz. w Szkole, 1935/36, s. 105—110.
371. Zyglar T., *Taniec ludowy i jego wartości wychowawcze*. Oświata Poza-szkolna, 1938, s. 13—17.
372. Zyglar T., *Tańce huculskie*. Wych. Fiz. w Szkole, 1938/39, s. 99—103.
373. Zyglar T., *Polskie tańce ludowe i ich badanie*. Polska Sztuka Ludowa, 1948, nr 1.
374. Zyglar T., *Refleksje po Festiwalu Tańca Ludowego w Pradze*. Polska Sztuka Ludowa, 1948, nr 11/12.
375. Zyglar T., *Polskie Tańce Ludowe*. Kraków 1952 (2. wyd. 1963).
- A 376. Kolberg O., *Lud*. Seria XVIII i XIX, Kieleckie 1885, 1886.
- A 377. Lange R., *Kilka słów o folklorze tanecznym*. Teatr Ludowy, 1965, nr 6.
- A 378. Turska I., *Krótki zarys historii tańca i baletu*. PWM, Kraków 1962.
- A 379. Wójcik-Keuprulian Br., *Muzyka Ludowa*. Wiedza o Polsce, t. 3, 1932.

SUMMARY

This paper gives a survey on the history of folk dance researches in Poland.

In the Introduction the author goes on classifying some facts concerning the problems of "dance folklore", "national dance" and "folk dance". To each of those groups a short characteristic is given. The contemporary state of the dance folklore and changes observed in it are mentioned too.

On the way the scientific dance folklore researches in Poland are growing up following chronologization could be laid down:

1) from the eldest times to the first quarter of the XIX C (medieval sermons in which dances are mentioned only, literary sources with short dance impressions, old music tabulators with peasant dances melodies).

2) from the first quarter to the end of the XIX C (the first descriptions of dances instructive enough to reproduce an approximate shape of dance movements. Series of excellent folkloristic publications in which dances are often considered as an equivalent folk culture factor, O. Kolberg's "Lud" (The Folk) being the main one).

3) from the end of the XIX C to the 30-ties of the XXC incl. (many material monographs of dances sometimes only of some ethnographical value. The first achievements in serious intended ethnographical works on dance folklore done by the Warsaw University).

4) after the Second World War (the organization of research centres for dance folklore in Warsaw and later in Toruń. Field works connected with modern methods of investigation).

In the first chapter the author reviews some facts on the way from short dance notices and descriptions to the conscious art of collecting dance materials. Organization of the first dance researches (Warsaw University 1937, Warsaw State Institute for Art 1946—1952, Toruń ethnographical centre 1954—1966).

The second chapter concerns methods and methodology of dance research. The way of dealing with the collected dance materials as observed in old and newest Polish sources. The principles of treatment in field work and scientific works. The first cartograms (C. Baudouin de Courtenay-Jędrzejewicz, Warsaw University 1937) and the full ethnographical inquiry for the folk dance research (R. Lange, Toruń ethnographical centre 1960).

The third chapter is talking over the documentation of movement forms in Polish dance sources. The basic verbal descriptions of a very different rank and later the full graphic movement notation were used (Kinetography Laban used in Warsaw before the II World War by St. Głowacki and a new in 1954 introduced by R. Lange in the Toruń ethnographical centre and taught over the whole country).

Then a review is following in which the very scarce iconographical dance

materials in Poland are talked over and the few contemporary films which include some folk dance scenes only.

In the fourth chapter the territorial range of dance researches and dance collections in Poland is analysed on the contemporary known sources. The main publications and works done in every region are briefly mentioned. Great differences in quantity and quality could be observed here for the given parts of the country.

In chapter five a very short review on Polish works dealing with the genesis of dance and its history is given. Among a series of poetically suited articles (particularly from the XIX C) some serious and modern works treating the ancient- (M. Drabecka) and the antic-dances (L. Witkowski) should be mentioned here.

A very popular compendium of some Polish folk dances was published in 1952 (T. Zyglar) and in 1963 a very interesting article trying to give a survey on the history of the folk dance in Poland (Z. Nożyńska). But this work is failing because of the lack of sources for many of the centuries and the progressive method used at the same time by this author.

In the last chapter some articles are talked over, which partially only review the history of folk dance researches in Poland till now.